Gemeente Montfoort

gemeente Montfoort

Toelichting

bij de cultuurhistorische waardenkaart

Gemeente Montfoort

Toelichting

bij de cultuurhistorische waardenkaart

Opdrachtgever:
Gemeente Montfoort

gemeente Montfoort

SB4

Specialisten in Groen Erfgoed

in samenwerking met ARCX en Nieuwland

Costerweg 1- K 6702 AA Wageningen 0317 424 167 www.sb4.nl info@sb4.nl

Colofon

© 2020, SB4 Bureau voor Historische Tuinen, Parken en Landschappen te Wageningen.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar worden gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij op papier of digitaal, zonder voorafgaande toestemming van de opdrachtgever, in overleg met SB4. In geval van publicatie, geheel of gedeeltelijk, van dit als intern rapport bedoelde document, kan het noodzakelijk zijn om auteursrechten, copyright, publicatierechten en/of andere rechten te regelen met SB4 of andere partijen.

De afbeeldingen in dit rapport zijn gemaakt door de auteurs en de kaarten zijn noordwaarts georiënteerd, tenzij anders aangegeven.

Projectcoördinatie en landschapshistorisch onderzoek, tekst en opmaak:
SB4 Specialisten in Groen Erfgoed
Costerweg 1-K
6702 AA Wageningen
T: 0317 42 41 67
I: www.sb4.nl
ir. C.H.P.M. (Kees) van Dam, ing. J. (Jip) Valentijn, ir. E.M.J. (Eric) Blok bnt

Bouw- en architectuurhistorisch onderzoek:
ARCX monumentenzorg en cultuurhistorie
Bergstraat 41
981 DB Doesburg
T: 0313 650 190
I: www.arcx.nl
ing. H.P. (Peter) Boer en drs. J. (Jacco) Vromen (MA)

GIS en cartografie: **Nieuwland Geo-informatie**
Postbus 522
6700 AM Wageningen
T: 0317 42 17 11
I: www.nieuwlandgeo.nl
ir. H. (Hugo) Vervoort, E. (Eiso) Zanstra

Projectnummer: 10260

Opdrachtgever: **Gemeente Montfoort**
Contactpersoon: mevr. H. (Hennie) van den Burg - van Boeijen

Versie: definitief, 12 oktober 2020

INHOUD

INLEIDING..... 5

1. BEKNOPTE BIOGRAFIE VAN GEMEENTE MONTFOORT..... 7
De natuurlijke ondergrond 7
Waterstaat en ontginning 7
Infrastructuur 13
Cultuurlandschap 17
Kastelen, buitenplaatsen en landgoederen 23
Militaire versterkingen en waterlinies 27
Kernen en bebouwing 31

2. PROCES..... 37
Opgave 37
Werkwijze 38
Afstemming 43
Waarderingsmethode 45

CONCEPT-LIJST adressen van gewaardeerde panden..... 51

BRONNEN..... 55

BIJLAGE 1: Samenstelling project- en klankbordgroep 59
BIJLAGE 2: Overzicht Rijksmonumenten 60
BIJLAGE 3: Overzicht Gemeentelijke monumenten 62
BIJLAGE 4: Samenstelling GIS-kaart 63

INLEIDING

Gemeente Montfoort kent een rijke geschiedenis, die in belangrijke mate samenhangt met de twee rivieren: de Hollandse IJssel en de Linschoten. Hieraan zijn Linschoten en Montfoort ontstaan die thans nog de twee belangrijkste kernen van de gemeente vormen. De verschijningsvorm van het landschap is sterk verbonden met de ontginningsgeschiedenis van dit waterrijke gebied. De tastbare bewijzen van dit rijke verleden zijn het bewaren waard. Zo blijven herinneringen levend en krijgt het heden meer betekenis.

Ons cultureel erfgoed vertelt over de wijze waarop men vroeger leefde en werkte. Over dit verleden is veel bekend, maar informatie is niet altijd of voor iedereen even goed ontsloten. De gemeente Montfoort heeft daarom het initiatief genomen om de beschikbare kennis samen te brengen en toegankelijk te maken via een cultuurhistorische waardenkaart. Deze digitale kaart maakt de beschikbare informatie voor een breed publiek toegankelijk. De basis van de kaart bestaat uit een actueel overzicht van alle waardevolle gebouwen en structuren die nog in het landschap en de kernen aanwezig zijn. Op deze wijze kan cultuurhistorie een inspiratiebron zijn bij zowel het beheer van de bestaande situatie als de ontwikkeling van toekomstige plannen.

Voorliggende rapportage is ontstaan als toelichting bij de digitale cultuurhistorische waardenkaart en bestaat uit twee delen. In het eerste deel wordt een globaal overzicht van de ontwikkelingsgeschiedenis van de gemeente Montfoort geschetst. Hierin komen verschillende thema's aan bod, zoals de agrarische ontginningen, verdwenen kastelen, militaire linies, steenindustrie langs de Hollandse IJssel en het wegenstelsel. Helaas lieten historisch karakteristieke Montfoortse beroepen als de knopendraaiers, touwslagers en zakkendragers te weinig ruimtelijke overblijfselen na om op de kaart vermeld te worden. In het tweede deel wordt ingegaan op het proces van de totstandkoming van de kaart: de opgave en doelstelling, kaders van de werkwijze, methode van informatieverzamelen en waarderen, en betrokken deskundigheid vanuit de projectgroep en lokale verenigingen. Vanuit het college heeft wethouder Herman van Wiggen de totstandkoming van de kaart met toewijding gevolgd, waarbij het project ambtelijk werd gecoördineerd en begeleid door Hennie van den Burg - Van Boeijen en Marieke Visser.

De Cultuurhistorische Waardenkaart voor Montfoort is opgesteld door SB4 in samenwerking met ARCX en Nieuwland. Vanuit SB4 hebben Kees van Dam en Eric Blok zorggedragen voor het onderzoek naar de landschappelijke aspecten en de projectcoördinatie. Peter Boer en Jacco Vromen hebben namens ARCX het bouwhistorische onderzoek verzorgd. Eiso Zanstra en Hugo Vervoort hebben vanuit Nieuwland de GIS-applicatie ingericht.

Wageningen, 2020

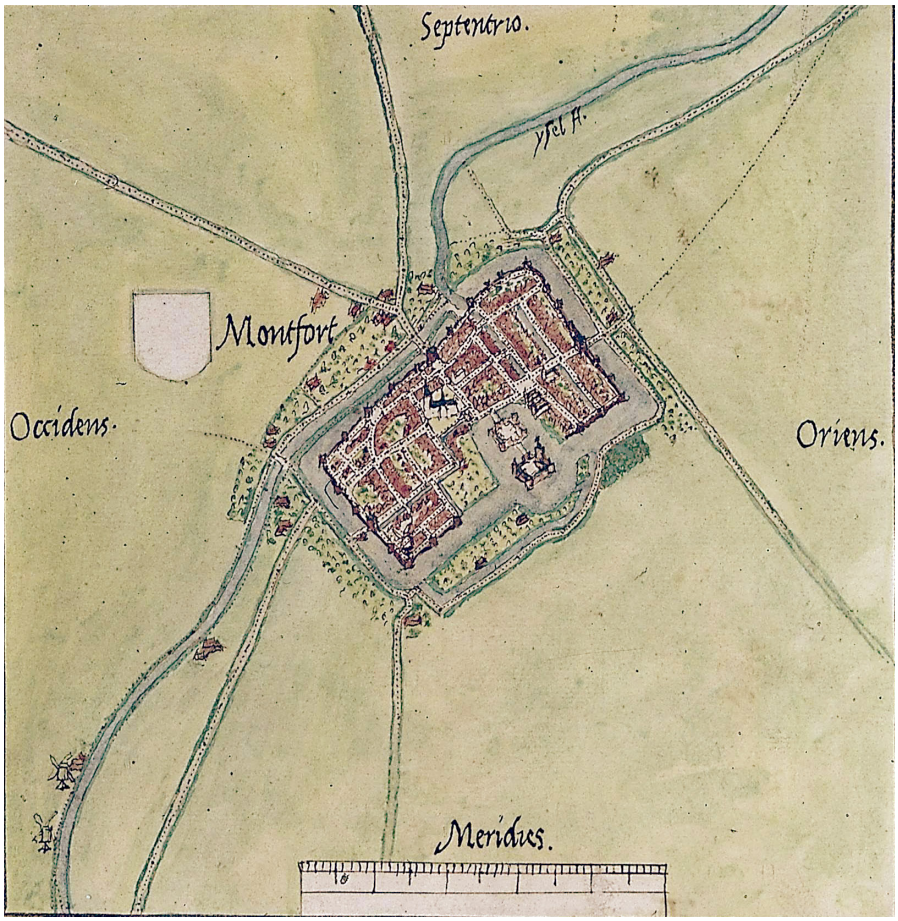

Stadsplattegrond van Montfoort door Jacob van Deventer, ca. 1570. (Bron: Biblioteca Nacional de España, Madrid)

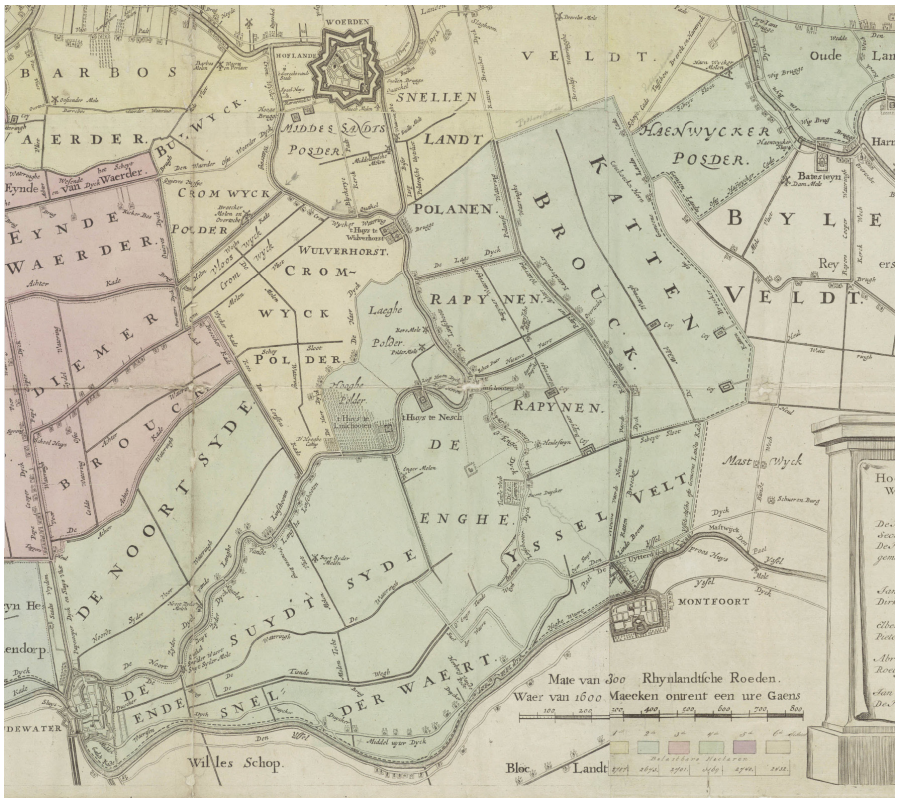

Uitsnede van een kaart van het Groot Waterschap van Woerden, door J. en D. Vingboons, versie uit 1739. (Bron: RHCR, toeg.nr. H094, inv.nr. 3011, fotonr. A1294)

1. BEKNOPTE BIOGRAFIE VAN GEMEENTE MONTFOORT

Introductie
De gemeente Montfoort is gelegen in het westen van de Provincie Utrecht en wordt omringd door de gemeentes Woerden, Utrecht, IJsselstein, Lopik, Oudewater en het Zuid-Hollandse Bodegraven-Reeuwijk. De gemeente is in 1989 ontstaan bij een fusie van de gemeenten Montfoort, Willeskop en Linschoten, waarbij de grens met gemeente Woerden werd verlegd naar het tracé van rijksweg A12 en delen van of aan (voormalige) gemeente Snelrewaard, IJsselstein en Oudewater werden opgenomen of afgestoten.
Er zijn twee kernen: de stad Montfoort en het dorp Linschoten. Het buitengebied van de gemeente Montfoort kent een overwegend agrarisch karakter met weilanden. Hierin liggen de bebouwingslinten of gehuchten Cattenbroek, Mastwijk, Achthoven, Heeswijk, Knollenhoek, Blokland en Willeskop.

De natuurlijke ondergrond
Voordat de eerste mensen zich permanent vestigden in het gebied, en dit gingen beïnvloeden, vormde zich de landschappelijke ondergrond. De geomorfologie van het landschap is met name bepaald door rivierstromen in de meer recente geologische tijdsschaal, het Holoceen. De verschillende zijstromen van de Rijn hebben geleid tot enkele stroomruggen (verzande stroomgeulen in de ondergrond) en de huidige loop van de Hollandse IJssel en Lange en Korte Linschoten met hun oeverwallen. Van oudere, 'fossiele' rivierlopen resteert thans enkel een zandrug, waarvan in de omgeving van Montfoort stroomgordels van verschillende ouderdom voorkomen. De oudste in de omgeving van Montfoort is de Benschopse en Willeskopse stroomgordel, die omstreeks 6000 jaar geleden werd gevormd. Deze stroomgordel is alleen met boringen nog terug te vinden, in het landschap is er niets meer van te zien.
De Bloklandse en Snelrewaardse stroomrug werd omstreeks 4500 jaar geleden gevormd. Deze stroomrug is smal, maar goed in het landschap te herkennen. De M.A Reinaldaweg kruist de stroomrug enkele malen, waar de weg merkbaar iets hoger ligt.
Nadat de bedding van de Bloklandse stroom was verland, ontstonden omstreeks 4000 jaar geleden de Stuivenbergse stroomrug, de Schuurenburghse stroomrug, de Linschotense stroomrug en enige tijd later de Meijerbergse stroomrug. De rivieren die deze stroomruggen vormden, verenigden zich bij Woerden met de Oude Rijn.[1] Deze stroomrug is zeer bepalend geweest voor de landschapsstructuur in het noordelijke deel van de gemeente, aangezien het de basis vormde voor de ontginningen, het dorp Linschoten erop gelegen is en een wegverbinding vormde.
De jongste stroom betreft de Hollandse IJssel. Deze is ongeveer 1800 jaar geleden ontstaan als waterverbinding vanaf de Lek bij Hoppenesse richting Gouda en Krimpen. De breedte van de IJssel-oeverwal neemt in westelijke richting af, zodat ook het voor de oeverwal typerende landgebruik en bebouwingspatroon zich geleidelijk op een smallere landstrook concentreert. De gebieden buiten de stroomruggen en oevervallen kenden minder opslibbing van sedimentatie en kwamen geleidelijk lager te liggen, en worden kommen genoemd.
De geologische verschillen in de ondergrond leidden tot specifieke verschillen in landgebruik, met een weerslag op de bodemopbouw. De kommen waren tot ca. 1000 jaar geleden veelal ontoegankelijke moerasbossen. Deze gebieden kenden een kleilaag (afnemend in dikte van oost naar west), waarop een dikke veenlaag was ontstaan.[2]

Waterstaat en ontginning
Het landschap van de gemeente Montfoort maakt deel uit van het laatste stadium in het stroomgebied van de Rijn, waar onder invloed van het getij en zand- en kleiafzettingen een wijds moerasgebied was ontstaan. In dit moerasgebied baande de Rijntakken zich kronkelig een weg, grind, zand en klei vervoerend. Bij overstromingen werd een deel van het vervoerde materiaal afgezet: het grofste materiaal (grof zand) op de bodem van de rivierbedding, het fijnere materiaal (fijn zand, zavel) op de oevers, en

1 Berendsen & Cortenraad, 1983; Blijdenstijn en Gaasbeek, 2008, p. 10-12; Eilander, D.A., J.L. Kloosterhuis en J.C. Pape, Bodemkaart van Nederland, Toelichting bij kaartblad 31 Oost, Utrecht, Stichting voor Bodemkartering, Wageningen, 1970; Harbers, P., Bodemkaart van Nederland, Toelichting bij kaartblad 38 Oost, Utrecht, Stichting voor Bodemkartering, Wageningen, 1981.
2 De kommen bestaan hoofdzakelijk uit drechtvaaggronden van kalkloze (kom)klei op bos- of houtrijk eutroof broekveen (gevormd onder voedselrijke omstandigheden).

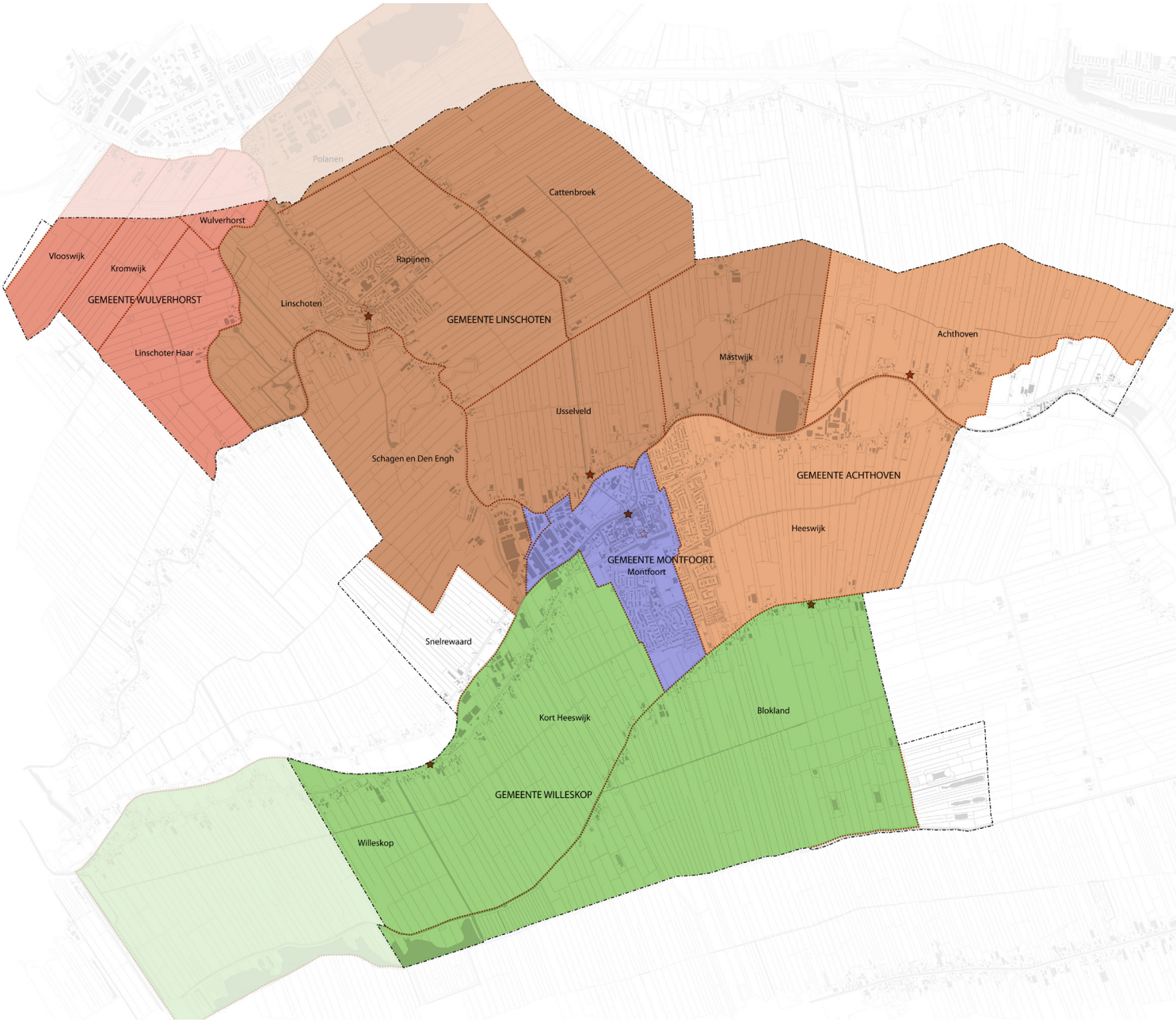

Bestuurlijke entiteiten en polders waaruit de huidige gemeente is samengesteld.

op grote afstand van de rivierbedding het fijnste fractie (klei). Door de bedijkingen vanaf de 12e eeuw werd de loop van de rivier min of meer gefixeerd en beperkte de depositie zich tot het (buitendijkse) gebied tussen de dijken.[3]

De eerste bewoning vond plaats op de oeverwallen en stroomruggen als hoger gelegen gebieden. In de Romeinse tijd werd het gebied al bevolkt, zoals blijkt uit de vondst van een fibula aan de Willeskop en een aardenwerken pot aan de Blindeweg. In een 9e-eeuwse goederenlijst van de kerk van Utrecht is de naam 'Hasehem' genoemd, waarvan wordt aangenomen dat hiermee Heeswijk werd aangeduid.[4] De kern van Montfoort is ontstaan op de oeverwal van de Hollandse IJssel, het dorp Linschoten ligt op de oudere stroomrug tussen Montfoort en Woerden (onder meer Linschotensestroomrug), die thans nog een herkenbare hoogte in het landschap vormt. Buiten de oeverwallen en stroomruggen lagen de van oorsprong minder toegankelijke kommen.

Tot in de 10e eeuw waren de nederzettingen uitsluitend op de hogere stroomruggen gevestigd (Linschoten en Montfoort). De percelen kenmerken zich hier door een onregelmatige blokverkaveling. De buiten de oeverwal gelegen kommen vormden nog lang een ontoegankelijke wildernis.

Ongeveer gelijktijdig met de bedijking in de 12e eeuw werden in de laaggelegen kommen grote blokken door de Bisschop van Utrecht en de graaf van Holland uitgegeven voor systematische ontginning. Deze ontginningen hebben een karakteristieke regelmatige percelering: de cope-verkaveling. De ontginning vond plaats vanaf een basis (een stroomrug, dijk of gegraven wetering), met een bepaalde diepte (1250m) en vaste breedte (ongeveer 113m). De boerderijen werden gebouwd op de kavels langs de ontginningsbases, waardoor langgerekte bebouwingslinten ontstonden (o.a. Cattenbroek en Blokland). De ontginningen werden veelal tegen het water van de naastgelegen ontginningen beschermd door zij- en achterkades. Aan deze kades kwam in principe geen bewoning voor (tenzij deze als nieuwe ontginningsbasis werd gebruikt), en ze werden vaak beplant met geriefhout.

In 1285 gaf de Hollandse graaf Floris V opdracht om de Hollandse IJssel bij de Lek af te dammen, ter beteugeling van de wateroverlast. Dit had tot nadelig gevolg dat de Hollandse IJssel ging verlanden. Hierdoor, en doordat de buitendijkse veengebieden als gevolg van inklinking en oxidatie steeds lager kwamen te liggen, werd afwatering van de polders bemoeilijkt. Omstreeks 1450 kon de uitwatering niet meer via natuurlijke afstroming plaatsvinden en werd bemaling met windmolens noodzakelijk. Ook kwam er een ingenieus stelsel, waarbij bijvoorbeeld het water van de polder Bijleveld helemaal naar de Amstel werd geleid. Later zou het polderwater steeds meer via bemaling worden afgevoerd naar de hoger gelegen rivieren, zoals via de getrapte boezem aan de westzijde van polder Willeskop (thans gemeente Oudewater). Na 1870 vond bemaling plaats met stoomgemalen, die na 1930 geleidelijk zijn vervangen door elektrische gemalen.

De oeverwal en stroomrug waren hoger en droger en het meest toegankelijk in de woeste wildernis van het nog niet ontgonnen veenlandschap. Dit waren dan ook de eerste plekken die werden betreden en bewoond. Hier lagen de wegverbindingen, de nederzettingen en de bouwlanden. Oude ontginningen lagen onder meer ter plekke van de Hoge Waard en Den Engh, en waarschijnlijk ook in de omgeving van Achthoven en Mastwijk. Deze verkaveling wordt gekenmerkt door een grillig patroon. [5]
Om zijn belangen in de streek te verdedigen tegen het opdringende graafschap Holland bouwde de bisschop van Utrecht op strategische plaatsen kastelen. Omstreeks 1161 liet de bisschop een burcht aan de Hollandse IJssel bouwen, waaruit Montfoort zou ontstaan.[6]

Voor het laatste kwart van de 11e eeuw begonnen de ontginningen ten oosten van de Linschotense stroomrug (Engerdijk), voornamelijk onder leiding van het Kapittel van Oudmunster.[7] Evenwijdig aan de stroomrug werden de polders Polanen en Rapijnen uitgezet. Vervolgens ging de opgeworpen achter-

3 Berendsen & Cortenraad, 1983, p. 42.
4 Blijdenstijn en Gaasbeek, 2008, p. 12-13.
5 Vervloet, 1984.
6 Zie: https://rhcrijnstreek.nl/bronnen/lokale-historie/montfoort/montfoort/beknopte-geschiedenis-van-montfoort/
7 Blijdenstijn, 2015, p. 279.

Uitsnede van de kaart van de Lopikerwaard door D.W.C. Hattinga uit 1771.
(Bron: RHCR, toeg.nr. H067, inv.nr. 1022)

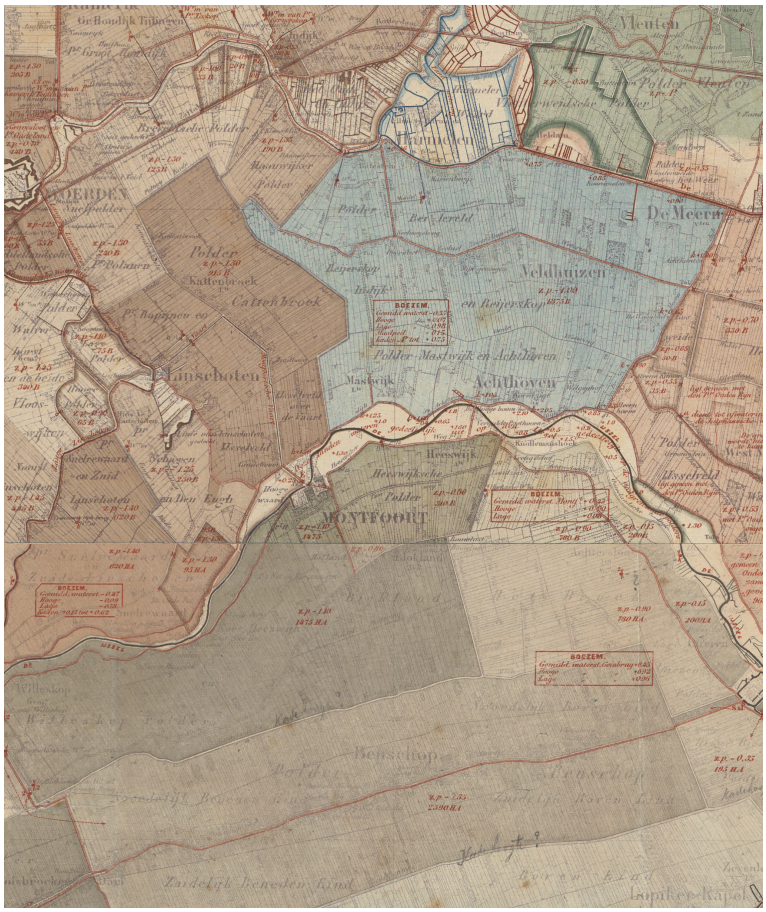

Combinatie van Waterstaatskaarten, Utrecht (blad 31-4) en Gorinchem (blad 38-2), 1869-1870.
(Bron: Rijkswaterstaat; wildernis.eu)

kade (Cattenbroekerdijk) dienst doen als ontginningsbasis voor polder Cattenbroek. Als achterkade van deze cope-ontginning werd, evenwijdig aan de Cattenbroekerdijk, de Hollandse Kade aangelegd. Ten oosten hiervan waren onder meer de polders Bijleveld en Reijerskop uitgezet vanaf de Leidsche Rijn, waarbij de Oude Wetering de achtergrens werd. De eerder in gebruik genomen gronden van IJsselveld, Mastwijk en Achthoven zullen later (als 'restontginning') zijn doorgetrokken tot de nieuw opgeworpen poldergrenzen.[8]
Ten zuiden van de Hollandse IJssel werd vanaf de oeverwal de cope-ontginning van Willeskop uitgezet, in 1282 voor het eerst genoemd als 'Willamscoep'.[9] Aan de oostzijde ging de ontginning over in de polder Kort Heeswijk en het reeds in 1166 genoemde Heeswijk, met doorlopende achterkade (Bloklandse Dijk). Heeswijk ten oosten van Montfoort betreft mogelijk een oudere oeverwalontginning, die aansluit op de in IJsselstein (achter de Molenvliet) gelegen polder Neder Oudland.[10] De polder Blokland tussen Benschop en Heeswijk is een restontginning, die het laatst ter hand werd genomen en daardoor een onregelmatige vorm kreeg.[11]

Na de ontginning in de middeleeuwen, werden de gronden aanvankelijk grootschalig bebouwd met landbouwgewassen, waaronder granen en hennep. Door geleidelijke vernatting (als gevolg van inklinking en oxidatie) waren de gronden enkel nog geschikt voor grasland. Op de oeverwal bleef kleinschalige tuin- en akkerbouw voorkomen. Aan het eind van de 19e eeuw wijzigde het agrarisch gebruik veelal van gemengd bedrijf naar meer gespecialiseerd melkveeteeltbedrijf. Ook specialiseerden meerdere bedrijven zich in de fruitteelt, waarbij kleine huisboomgaarden die op vrijwel elk erf voorkwamen uitgroeiden tot grote boomgaarden die diep de polder in lagen.[12]

Het buitengebied van de gemeente Montfoort kenmerkt zich nog steeds door een veelal agrarisch, open karakter. De ontgonnen polders kennen een dicht vertakt netwerk van sloten, waarin de vaste breedte en lengtemaat van de cope-ontginning nog herkenbaar is.

Uitsnede uit een Manuscript van Groot Waterschap Woerden, door Steven Verstraelen, ca. 1630. (Bron: Het Utrechts Archief, toeg.nr. 221 Kapittel van Sint Marie, inv.nr. 945)

8 De regelmatige verkaveling zou mogelijk een gevolg kunnen zijn van een latere herinrichting, waarbij rechtstreeks op de Hollandse IJssel werd afgewaterd. De voor oeverwallen karakteristieke grillige en onregelmatige verkaveling verdween daarbij.
9 Blijdenstijn en Gaasbeek, 2008, p. 14.
10 De verkaveling is minder regelmatig en taps toelopend meer dan Willeskop.
11 De ontginning van Benschop vond plaats in de eerste helft van de 12e eeuw. Blokland werd voor het eerst genoemd in 1261. De naam Blokland komt van het woord 'beloken', dat duidt op de 'gesloten' situatie, ingeklemd tussen andere ontginningen.
12 Zie ook: https://www.utrechtaltijd.nl/verhalen/f/fruitige-geschiedenis/

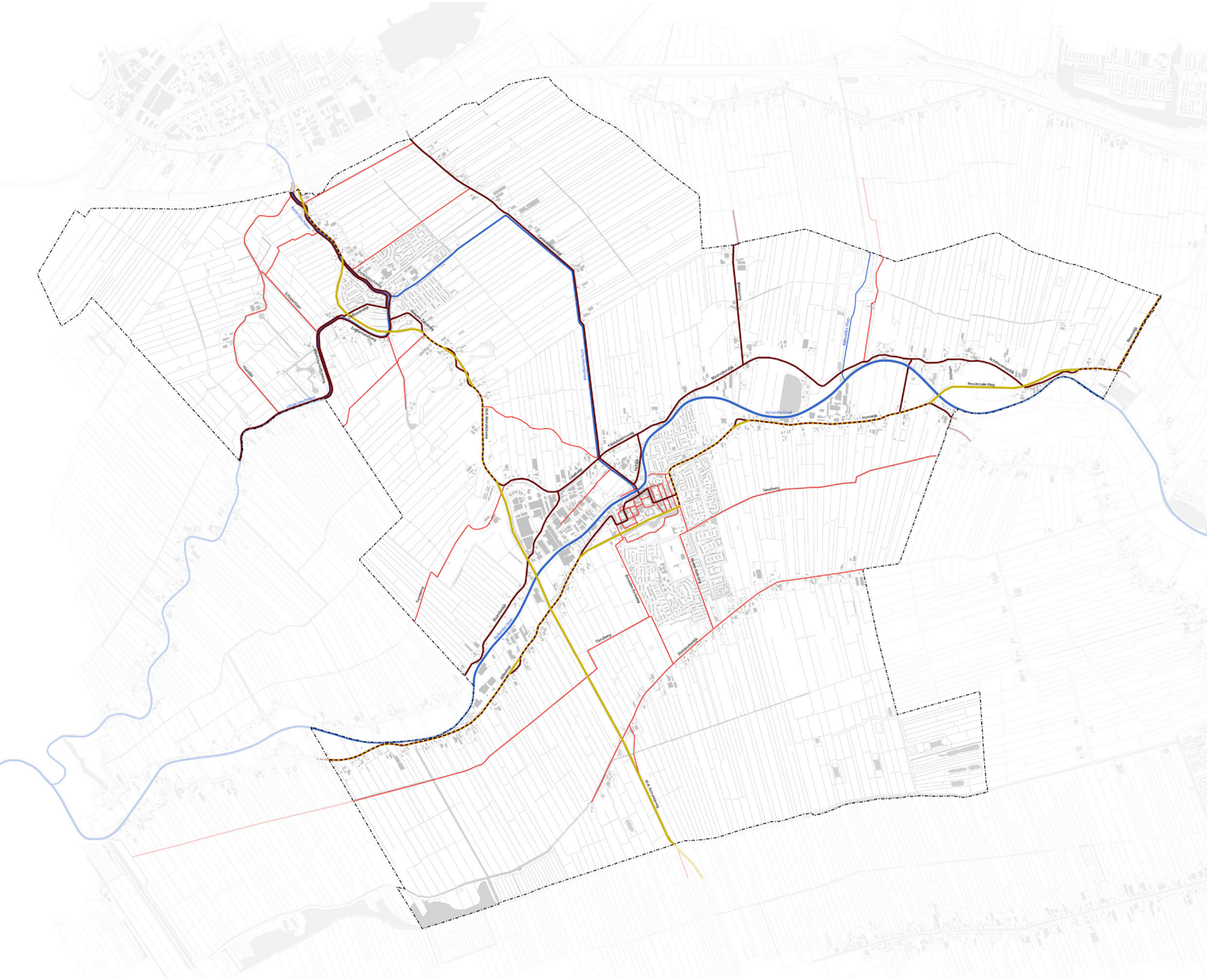

Land- en waterwegen.

- **waterwegen**
- **doorgaande wegen uit de 19e eeuw of ouder**
- **lokale wegen of voetpaden uit de 19e eeuw of ouder**
- **provinciale wegen uit de 20e eeuw**

Infrastructuur

De aanwezigheid van goede vaarwegen bepaalde in de 16e-19e eeuw in belangrijke mate de welvaart van een gebied. De verlanding en slechte bevaarbaarheid van de Hollandse IJssel zullen dan ook een constante zorg zijn geweest van het stadsbestuur. Om de handel te stimuleren en Montfoort te verbinden met de route richting Amsterdam werd tussen 1616 en 1617 de Montfoortse (of Linschootse) Vaart aangelegd, met een aanzienlijke bijdrage van het Sticht, en voorzien van een jaagpad en een schutsluis tegenover de stadspoort. Vanuit Oudewater kon men over de Linschoten via Woerden richting Amsterdam, waarnaar de naam 'Amsterdamse Veer' in Oudewater nog verwijst. Via de Hollandse IJssel was verbinding richting Vreeswijk en richting Gouda. Hoewel de bevaarbaarheid van deze rivier matig was, werden ook hier jaagpaden aangelegd: ten westen van Oudewater op de noordoever en ten oosten van Oudewater op de zuidoever. Van het jaagpad is een kort tracé ter hoogte van de wijk Keizerrijk nog aanwezig.

In de Middeleeuwen liepen de hoofdwegen over de hoger gelegen oeverwallen. Na de aanleg van dijken langs de Hollandse IJssel gingen deze tevens fungeren als de belangrijkste landwegen, waarbij ook thans het merendeel van de hoofdwegen nog dijktracés volgt (Willeskop, Mastwijkerdijk, Waardsedijk). Andere ontsluitingswegen worden gevormd door de ontginningskades (Cattenbroek, Blokland), de wegen langs de Linschoten (Linschoterdijk, Linschoter Zandweg, Engher Zandweg, Korte Linschoten) en over de stroomruggen (Haardijk, M.A. Reinaldaweg).[13]
In 1605 werd op kosten van de stad Montfoort een zandpad tussen Montfoort en De Meern aangelegd, 4 voet (ca. 1,2m) breed en uitsluitend voor voetgangers, onder meer langs de Achthovensedijk en Meerndijk.[14] In 1821 werd het tracé aangewezen als 'Grote weg der 2e klasse' en verbeterd.
In 1649 werd langs de zuidelijke IJsseldijk tussen Montfoort en Oudewater eveneens een zandpad aangelegd en in 1791 werd het dijktracé verbeterd tot zandweg.[15]
Aan het begin van de 19e eeuw werd een nationaal routenetwerk van Postwegen opgezet, waarop ook Montfoort werd aangesloten. De 'postweg' maakte gebruik van de middeleeuwse Meerndijk en de 12e eeuwse IJsseldijk, om via de oude locatie van de Hoogeboomsbrug bij de gelijknamige herberg (thans hofstede 'De Witte Swaen') de Hollandse IJssel te passeren en via een nog bestaand laantje op de Heeswijkerweg (thans N228) te raken. Aan de Achthoven-Oost ligt nog steeds eetcafé De Posthoorn, in de 19e eeuw reeds bestaand onder de naam 'Vergulde Posthoorn', en in de naam verwijzend naar het gebruik door postkoetsen en postbezorgers van deze route. De Meerndijk was in de 13e eeuw schuin door de ontginningen aangelegd als dwarskade.[16] Net als de route over de Linschoter stroomrug (M.A. Reinaldaweg, ca. 1961-1962) ging dit oude tracé in het midden van de 20e eeuw deel uitmaken van het netwerk volgens het Provinciaal Wegenplan uit 1927 (N228, ca. 1928-1934).[17] Het tracé van Achthoven-West kwam hierdoor buiten de doorgaande route te liggen en door de aanleg van de Slotlaan verdween gedeeltelijk de verbinding tussen Achthoven-West en Achthoven-Oost. Door deze wijziging heeft de weg Achthoven-West een karakteristiek smal breedteprofiel behouden, waarbij het vrijwel niet voorstelbaar is dat het ooit zo'n belangrijke doorgaande route betrof. De weg tussen Montfoort (Lindeboom) en Linschoten werd in 1820 verbeterd tot zandweg en van tolheffing voorzien.

Daarnaast zijn er polderwegen, eveneens zonder bewoning, die de naam Uitweg, Steeg of Opweg dragen en die in de lengterichting van de kavels lopen, en verbindingen vormden tussen nederzettingen. Voorbeelden zijn de Bovenkerkweg en de Benedenkerkweg. In het buurtschap Mastwijk vormt de Blindeweg een verbinding naar Reijerskop en dateert mogelijk uit de tijd van de ontginningen.[18]

13 De M.A.Reinaldaweg volgt tussen Linschoten en Montfoort de oude route over de stroomrug. Deze weg heette tot midden 20e eeuw de IJsselveldse, Engher of Linschoter Dijk. De weg is vernoemd naar de vml. Commissaris van de Koningin van Utrecht, Marinus Anthonius Reinalda (1888-1965); zie: Blijdenstijn en Gaasbeek, 2008, p. 257.
14 Storm van Leeuwen, J.A., Het zandpad langs de Meerndijk : een 'bequaem' voetzandpad, in; Tijdschrift van de Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens, jg. 21 (2001), nr. 4, p. 76-78.
15 B&G, 2008, p. 60.
16 Storm van Leeuwen, J.A., Het zandpad langs de Meerndijk : een 'bequaem' voetzandpad, in; Tijdschrift van de Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens, jg. 21 (2001), nr. 4, p. 76-78; https://rhcrijnstreek.nl/bronnen/lokale-historie/hoogheemraadschap-de-stichtse-rijnlanden/leidse-rijn/groot-waterschap-bijleveld-en-de-meerndijk/
17 https://nl.wikipedia.org/wiki/Provinciale_weg_228
18 B&G, 2008, p. 99.

Kaart uit 1616 met de Hollandse IJssel bij Montoort (links), in het midden het dorp Linschoten met poldermolens, kerk en Huis te Nes, en de Oude Rijn met Woerden (rechts). Aan de onderzijde zijn de hoeves van Cattenbroek getekend. Het tracé van de Montfoortse Vaart is deels ongekleurd aangeduid, als zijnde gepland.
(Bron: Hoogheemraadschap Rijnland, nr. a-1889)

Voormalige geriefhoutbosje ten oosten van de Blindeweg (2020).

De Noordlinschoterdijk langs de Lange Linschoten en Graafse brug, ca. 1915-1920.
(Bron: HUA, nr. 11376)

Jaagpaden
Aan het begin van de 17e eeuw nam de mobiliteit en het goederentransport toe, waarbij de waterwegen het snelste en meest comfortabele transport boden. Om tegemoet te komen aan de toegenomen reislust werden waterlopen speciaal ingericht als 'trekvaart', waarbij scherpe rivierbochten werden afgesneden, dammen werden voorzien van schutsluizen en op de oevers jaagpaden werden aangelegd. Op de trekvaart werd de schuit (dus zonder zeil) getrokken door een persoon of door een paard die langs de oever geleid werd door een 'jager'. Om de lijn tussen schuit en trekpaard in een rivierbocht te geleiden werden langs het jaagpad rolpalen gezet.
Via de Hollandse IJssel was verbinding richting Vreeswijk en richting Gouda. Hoewel de bevaarbaarheid van deze rivier matig was, werden ook hier jaagpaden aangelegd: ten westen van Oudewater op de noordoever en ten oosten van Oudewater op de zuidoever. Ook de Montfoortse (of Linschootse) Vaart werd voorzien van een jaagpad en een schutsluis tegenover de stadspoort.[19]

Voor het vervoer van goederen werd het riviertje de Lange Linschoten gebruikt van Oudewater tot Polanen (Woerden). Het kronkelende patroon van riviertje maakte het noodzakelijk dat er een verbod op het zeilen van schepen kwam. De schuiten werden getrokken door paarden of mensen die over het jaagpad de Noord-Linschoterzandweg, langs de rivier liep. Hier stonden in die tijd dan ook geen wilgen. Om de goede doorvaart van trekschepen te garanderen werd in 1367 bepaald dat de bruggen zo hoog moesten zijn dat het scheepvaartverkeer er geen hinder van ondervond. Daarom liggen hier over het water nog steeds hoge en smalle voetgangersbruggetjes, kwakels genoemd.[20]

Tiendwegen
Anders dan de naam doet vermoeden, zijn Tiendwegen hoogstwaarschijnlijk niet primair aangelegd als weg maar als waterscheiding.[21] Tiendwegen zijn over het algemeen lange paden, zonder bebouwing, min of meer parallel aan de rivier en dijk, en met aan weerszijden een sloot. Tiendwegen liggen veelal in vroege ontginningen. De structuren zijn later dan de ontginning aangelegd, aangezien de percelering aan beide zijden van de tiendweg doorloopt. Gezien de ligging van deze kades zullen tiendwegen in gebruik zijn genomen als wegverbinding en ontsluiting van de velden.

Door de polders Willeskop en Heeswijk ligt (aan weerszijden van het Hofland van Montfoort) een lange tiendweg, dwars door de 12e eeuwse cope-ontginning.[22] De tiendweg ten westen van Montfoort strekt zich uit over de gehele breedte van de ontginningen van Willeskop en Kort-Heeswijk, tussen Benedenkerkweg en Damweg (boezem langs de Bellekade). Ter hoogte van de M.A. Reinaldaweg maakt de kade twee maal een knik, waarschijnlijk om de kaveldiepte vanaf de IJsseldijk enigszins gelijk te houden. De Tiendweg ten oosten van Montfoort strekt zich uit over de gehele breedte van de ontginning Heeswijk, tussen Bovenkerkweg en Heeswijkse Kade, die in 1169 werd aangeduid als 'Hesewiger Sithwinde'. Als pad dwars door de weilanden, zonder bebouwing en met aan weerszijden een sloot, betreft dit één van de meest karakteristieke tiendwegen in Nederland.

19 Dam, K. van, P. Boer, J. Vromen, Inventarisatie van Historische Vaarwegen in de provincie Utrecht, SB4 en Arcx, 2017, p. 29-30; Blijdenstijn, R., Tastbare Tijd 2.0, Cultuurhistorische Atlas van de Provincie Utrecht, 2015, p. 4849, 51, 53-55, 410; Haartsen, A., Duizend jaar waterbeheer in de Stichtse Rijnlanden - Onderzoek naar de geschiedenis van het waterbeheer en de cultuurhistorische betekenis van kunstwerken, waterstaatsgebouwen, molens, gemalen en waterkeringen in het beheersgebied van Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden, Bureau Lantschap, 2008, p. 92.
20 Zie: https://www.canonvannederland.nl/nl/utrecht/zuidwest/de-touwindustrie/verdieping/kwakels
21 Zie: Minkjan, P., Tiendwegen in Nederland, Inventarisatie en analyse, in: Historisch-Geografisch Tijdschrift, 23 (2005) 2, p. 53-61; Minkjan, P., Historische tiendwegen in Nederland, Toelichting op de beschrijving van de afzonderlijke tiendwegen, juni 2016; Horsten, F., Over de aanleg van een tiendweg anno 1760, in: Historisch-Geografisch Tijdschrift 20 (2002) nr 3, pp. 84-87.
22 Blijdenstijn, R., Tastbare Tijd 2.0, Provincie Utrecht, 2015, p. 336-337; Berendsen, H.J.A.; Cortenraad, M.I.J.G., Het ontstaan van het landschap in de omgeving van Montfoort, in: Heemtijdinghen: orgaan van de Stichts-Hollandse Vereniging, jg. 19 (1983), no. 3, p. 41-53; Gaasbeek, F. en C. Noordam, Montfoort: Geschiedenis en Architectuur, Zeist, 1992.

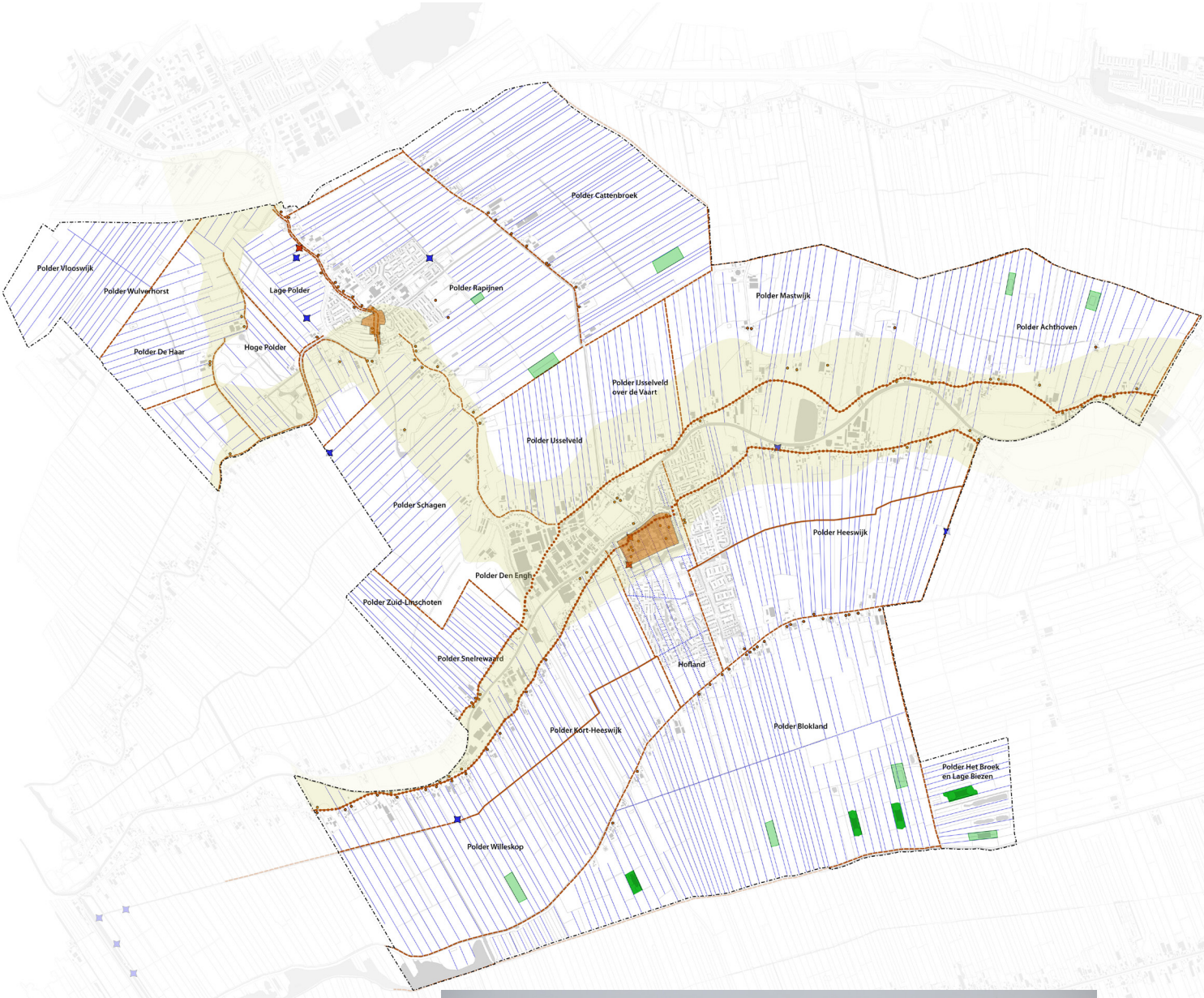

Landschap-historische opbouw met de oeverwallen en stroomruggen, ontginningen met verkaveling, poldermolens en eendenkooien, en nederzettingen en boerderijlocaties.

Het polderlandschap rondom Montfoort (Arcx, 2020).

Cultuurlandschap

Afwatering en kades
Bij een ontginning was aanvankelijk in principe sprake van een gesloten waterhuishouding, waarbij elke polder verantwoordelijk was voor de eigen ontwatering. De afwatering vond met name op de natuurlijke waterlopen plaats: op de Hollandse IJssel en de Lange en Korte Linschoten. De maaiveldsdaling, als gevolg van inklinking en oxidatie van het veen, dwong de polderingezetenen om de afwatering telkens te verbeteren, onder meer door het bouwen van poldermolens en aanleg van middenweteringen. Poldermolens stonden oorspronkelijk onder meer in de Lage Polder ('Haermole'), Rappijnen (Cattenbroekse molen), Schagen (Engher molen), Willeskop ('Mallemolen') en Heeswijk (Heeswijkse Molen). Aan het einde van de 19e eeuw werd het water van de polder Heeswijk, Blokland en Willeskop gezamenlijk bij de getrapte molenboezem onder Rateles uitgewaterd. De polders Achthoven en Mastwijk waterden naar het noorden af, de polders Cattenbroek, Rappijnen en IJsselveld op de Korte Linschoten. Na 1870 vond de bemaling veelal plaats met stoomgemalen. Na 1930 zijn deze geleidelijk vervangen door elektrische gemalen.[23] Daarnaast zijn in de gemeente nog enkele weidemolens of Amerikaanse windmotoren aanwezig, geschikt voor kleinschalige bemaling, zoals in het weiland ten zuiden van de Liefhovendijk in Linschoten en in polder Willeskop.

Een polder werd aan alle zijden omgeven door kades, veelal met een begeleidende sloot. Aan de voorkades lagen de boerderijen, terwijl de zijkades en achterkade onbebouwd waren. Deze werden veelal beplant met geriefhout (elzen, wilgen), zodat ookwel wordt gesproken over houtkades. Deze 11e- of 12e-eeuw landscheidingen vinden we nog terug in het gebied als Lage Kade, Engherkade, Hollandse Kade, Bloklandse Kade, Noordzijdsekade en Heeswijksekade.[24]

Historische beplantingen
Hakhout is een vorm van historisch bosbeheer, ontstaan om een voortdurende houtopbrengst te genereren. Daarnaast werden in de polders, waar de waterstand hoog was en bomen ondiep wortelden, de bomen laag gehouden, omdat bij hoge bomen de kans op omwaaien groter was. Veel boerderijen in de Utrechtse Waarden hadden een klein hakhoutperceel nabij het huis. Soms lagen kleine bosjes ook verder in de polder, waarbij deze ook ontstonden uit een verlaten eendenkooi, graf van besmette dieren (pestbosje), overhoekje of een restant van een vergraving. Deze geriefhoutbosjes bevatten veelal verschillende boomsoorten zoals wilg, es, els, eik of iep, die onder meer brand- en bouwhout leverden maar ook hout voor gereedschapsstelen en gebruiksvoorwerpen.
Een andere opvallende historische beheervorm betreft de knotwilg. Losse exemplaren en rijen met knotwilgen komen in de gemeente Montfoort veelvuldig voor. Ze staan vaak langs sloten of aan de boerderijlinten, zoals aan de Lange Linschoten en de Cattenbroekerdijk. Deze laatste zou zelfs al in 1544 aan weerszijden beplant zijn geweest met knotwilgen.[25] Velden met laag afgezette wilgen worden grienden genoemd. Deze werden met name op de natste percelen aangelegd, waarbij de geoogste wilgentenen onder meer werden gebruikt om manden en schermen van te vlechten.
In de jaren 70 van de 20ste eeuw werden op Landgoed Linschoten nog hakhoutgrienden aangelegd, in omvang zo'n 30 hectare. Door afname van de economische betekenis van hakhout, geriefhoutbosjes en grienden hebben deze thans vooral een natuurfunctie gekregen.[26]

Bij veel boerderijen in de gemeente Montfoort staan leibomen. Meestal betreft het een rij van twee of drie stuks die de gevel van schaduw voorzien, vaak lindes. Vanwege de beperkte ruimte, vooral als een gebouw dicht aan de weg lag, werden de bomen geleid of geknot. Vooral voor kaasmakerijen was de koelte van belang in het deel van het huis waar de kaas lag te rijpen. Ook werden de leibomen aangeplant om wind te breken, ook om het rieten dak te beschermen.
Bij enkele boerderijen staat ook een bruine beuk in de tuin. Het verhaal gaat dat deze werd geplant zodra de hypotheek was afgelost.

23 RCE, 2017.
24 Haartsen & Van Beusekom, 2009, p. 114.
25 Blijdenstijn en Gaasbeek, 2008, p. 45.
26 Haartsen & Van Beusekom, 2009, pp. 64, 70; Haartsen, 2017, p 40.

Voorbeelden van boomgaarden in gemeente Montfoort (2020).

Houtsingels langs de Bloklandse kade (2020).

Leilindes voor boerderij De Pol (2020).

Boomgaarden en hennepakkers
Boomgaarden waren van oudsher een vast onderdeel van het agrarisch erf. Op de hogere gronden van oeverwal of stroomrug kwamen veelal kleine huisboomgaarden voor, bestaande uit verschillende fruitsoorten als appels, peren en pruimen. Zo waren bij Montfoort enkele oude boomgaarden rondom de stad aanwezig: ten noorden van de stad (Hofdijk, Keizerrijk), de 'Oude Boomgaard' (in 1403 reeds genoemd) ten westen van de burcht en buiten de gracht.[27] De in 1599 genoemde 'Nieuwe Boomgaard' ten zuiden van de burcht bestaat nog deels. Ook bij Linschoten lagen enkele grotere boomgaarden, zoals op Liefhoven en op landgoed Linschoten. Montfoort had een goede reputatie als het om fruitteelt ging. In Montfoort (Blokland) is zelfs de piramideboom gekweekt, wat de voorloper was van onze huidige laagstamfruitboom. Bij kweker Steenbeek kwamen mensen van heinde en verre dit bewonderen.[28] Na de Tweede Wereldoorlog nam het aandeel fruitteelt fors toe en werden grote percelen als boomgaard ingericht, ook buiten de oeverwallen en stroomruggen. In de jaren 60-80 van de 20e eeuw zijn veel hoogstamfruitbomen vervangen door laagstamvarianten. Thans zijn verspreid over de gemeente nog enkele grote boomgaardcomplexen aanwezig, zoals het complex 'De Witteveen' aan de Mastwijkerdijk 21 met een hoofdgebouw uit de wederopbouwperiode. Er zijn nog enkele hoogstamboomgaarden te vinden in de boerderijlinten Haardijk, Cattenbroekerdijk, Lindenboomsweg en Mastwijkerdijk, alsmede rondom de stad Montfoort. Ook zijn er enkele kersen- en walnotenboomgaarden.

In de omgeving van Oudewater vond van oudsher veel hennepteelt plaats, waaronder in de Lopikerwaard. De teelt bereikte een hoogtepunt in de 17de eeuw, in relatie tot de benodigde touwen en zeilen voor de koopvaardijschepen en oorlogsvloot, doch eindigde snel na het faillissement van de VOC omstreeks 1800. De teelt van hennep vond plaats op kleine, goed bemeste akkers, rondom beschut door windsingels en voorzien van brede 'rootsloten'. Deze hennepakkers lagen direct achter of naast de boerderij. Hoewel deze akkers rondom Montfoort ook aanwezig zullen zijn geweest, en de vorm van sommige percelen en het veel voorkomen van het touwslagerij-ambacht in Montfoort de aanwezigheid doet vermoeden, is er thans geen locatie bekend.[29]

27 Blijdenstijn en Gaasbeek, 2008, p. 47: in 1544 werden langs de buitenzijde van de gracht vermeld: knotbomen, opgaande wilgen, vlierbessen, hazelnoten, pruimen, appels en peren.
28 Vr.mededeling dhr. P. Versloot.
29 Haartsen & Van Beusekom, 2009, p. 58; Haartsen, 2017, p. 36-37; Berendsen & Cortenraad, 1983, p. 46; Blijdenstijn en Gaasbeek, 2008, p. 47-48; Blijdenstijn, 2015, p. 342

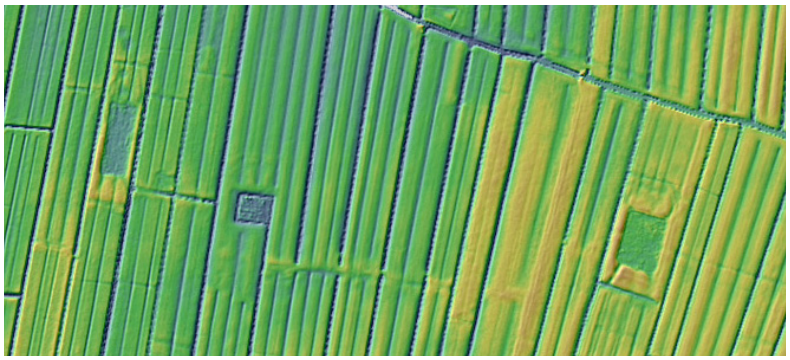

Voormalige eendenkooien ten noorden van Achthoven, welke in 1832 al niet meer als eendenkooi waren geregistreerd maar thans nog op de hoogtekaart zich aftekenen.
(Bron: www.ahn.nl).

De eendenkooi 'Het Beloken Land' (2020).

Boerderijen in beeld

Bij de inventarisatie kon door kaartvergelijking in combinatie met veldverkenning een aantal oudere boerderijen gelokaliseerd worden die in oorsprong van voor 1832 (eerste kadastrale minuutplan) zouden kunnen dateren. Deze gebouwen vormen door hun situering in de verschillende boerderijlinten een belangrijke component van het agrarische cultuurlandschap. Vanaf de buitenzijde is het lastig om vast te stellen welke delen van deze boerderijen bewaard bleven. De op de kaart weergegeven waarde en datering betreft daarom hoofdzakelijk een signalering die de bouwhistorische potentie van deze groep gebouwen weergeeft. Alleen door aanvullend onderzoek, inclusief een lokatiebezoek waarbij ook het interieur bekeken kan worden, kan vastgesteld worden in welke mate de oorspronkelijke constructie, indeling, het erf en de daarop staande historische bijgebouwen nog aanwezig zijn. Voorbeelden van boerderijen die in oorsprong nog uit de 17e of 18e eeuw kunnen dateren zijn: M.A. Reinaldaweg 61 en 77-79, Cattenbroekerdijk 22, 39 en 46 en Blokland 78, 82 en 86.

Een veel kleinere groep boerderijen betreft de agrarische bedrijfsgebouwen die gebouwd zijn in de wederopbouwperiode 1945-1965 en de kenmerkend zijn voor de naoorlogse schaalvergroting en efficiëntie in de landbouw. Binnen de gemeente staan een aantal nog gaaf bewaarde boerderijen uit deze tijd zoals bijvoorbeeld Blindeweg 3, M.A. Reinaldaweg 36 en 56, Cattenbroekerdijk 41 en Waardsedijk 2.

Eendenkooien
Met de vernatting van de veengronden door inklinking en oxidatie wijzigde ook het landgebruik. De veeteelt ging overheersen en een aanvullende verdienste werd gevonden in het vangen van watervogels, met name in de winter om te verkopen als voedsel in de steden. De kooibossen bestonden meestal uit een rechthoekig bos met daarbinnen een centrale waterplas met vier vangpijpen. De kooien lagen vaak afgezonderd, zowel vanuit de benodigde rust om de eenden te lokken als gebruik van de percelen die voor landbouwexploitatie minder geschikt waren.
In de Lopikerwaard waren aan het einde van de 18e eeuw zo'n 40 à 50 eendenkooien. Binnen de gemeente Montfoort liggen hier thans nog de enige resterende kooien: drie in de polders Broek en Blokland. Van ten minste nog eens 6 kooien zijn in deze polder restanten te vinden. Ook ten noorden van de Hollandse IJssel bevonden zich eendenkooien, waaronder bij Achthoven en in de Polder Rapijnen. De restanten zijn te herkennen aan sporen in het verkavelingspatroon, op de hoogtekaart of als moerasbosjes midden op een kavel. De meest westelijke kooi in polder Blokland werd in 1987 geheel opnieuw aangelegd.[30]

Klei- en zandwinning
De klei die ruimschoots aanwezig was in het gebied was van goede kwaliteit om stenen van te bakken. Voor de baksteenproductie in Montfoort en Woerden werd lokaal klei gewonnen, met name langs de Hollandse IJssel en de dijken. Hierbij werden hele percelen afgegraven en de klei met 'vletten' naar de steenfabrieken gebracht. Ook sommige percelen op de Linschoter stroomrug en langs de Haardijk op Landgoed Linschoten werden afgegraven voor kleiwinning.
De meren aan de Mastwijkerdijk zijn ontstaan door zandwinning voor de autosnelweg Utrecht – Rotterdam/Den Haag. De eerste zandwinning was via een vaart met de Hollandse IJssel verbonden, waarbij er een hefbrug in de Achthovensedijk lag. Dit grootste meer is later met stadsvuil uit Utrecht gedempt en afgedekt met rioolslib. Het kleinere zandgat, dichter bij de Hollandse IJssel, bestaat nog.
Ook tussen Achthoven-Oost en de Hoogenboomsbrug lagen in de jaren 1970 enkele plassen als gevolg van grondwinning, die in de jaren erna zijn dichtgestort en opgehoogd.

30 (Blijdenstijn, 2015, p. 342; Haartsen, 2017, p. 37-38; http://www.hetbelokenland.com/over-ons/historie/; https://www.eendenkooien.nl/

Kasteel of Huis te Linschoten, tekening door J. Stellingwerf, reproductie uit ca. 1725.
(Bron: HUA, X51398-107387).

Huis De Nesse, tekening door L.P. Serrurier, 1731.
(Bron: HUA, X84537-201653).

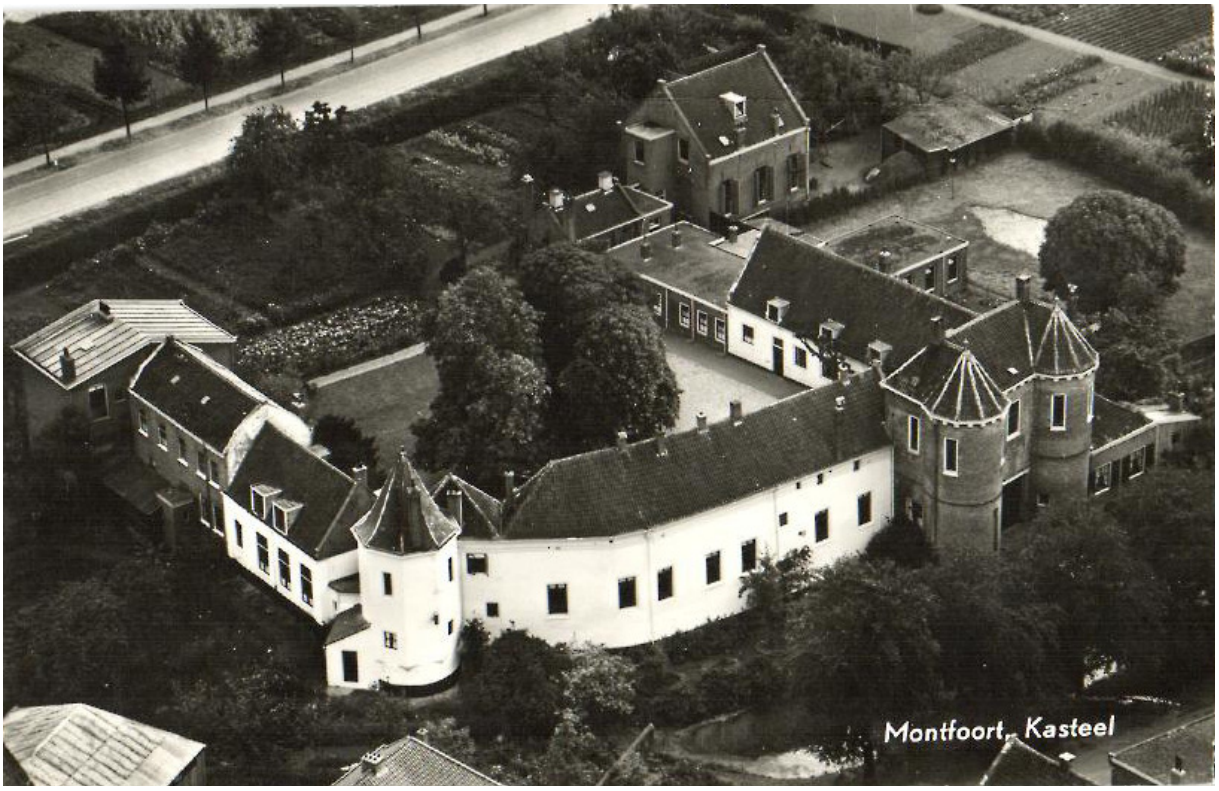

Het kasteel te Montfoort, ca. 1930-1950.
(Bron: ansichtkaartenbeurs.nl).

Kastelen, buitenplaatsen en landgoederen

Kasteel Montfoort
De burcht van Montfoort werd omstreeks 1161 door de Utrechtse bisschop gesticht. Het groeide in de loop der tijd uit tot een complex van hoofdburcht met voorburcht, beiden omringd door een gracht. In het Rampjaar 1672 werd de hoofdburcht door de Fransen verwoest en daarna niet meer herbouwd. Vanaf het einde van de 18e eeuw fungeerde de voorburcht als woning van burgemeestersfamilie Gobius, waarbij ook tuinen en boomgaarden op het omgrachte terrein waren aangelegd. In de 19e en 20e eeuw waren de gebouwen bijna 100 jaar lang in gebruik als tuchtschool voor meisjes. Na de gemeentelijke fusie werd in 1990 een nieuw gebouwd gemeentehuis op de voorburcht in gebruik genomen.[31]

Kasteel Linschoten
Op het grondgebied van de gemeente Montfoort lagen door de eeuwen heen verschillende versterkte huizen en kastelen. Linschoten alleen al heeft vier kastelen geteld. In 1270 wordt het 'Huys te Linschoten' voor het eerst vermeld en al in 1438 blijkt er sprake te zijn van een ruïne. De hoge heerlijkheid en de rechten echter bleven bestaan. In 1633 kocht Johan Strick, lid van de Staten Generaal van Utrecht, de ruïne met oog op de heerlijke rechten. Een jaar later werd hij dan ook verheven in de adellijke stand en kon hij 'Van Linschoten' toevoegen aan zijn naam.[32]

Huis te Nesse
Huis te Nesse stond even ten zuiden van Linschoten, bij de Graafse Brug. Over de stichting van Huis te Nesse is nog weinig duidelijk. Mogelijk is het huis rond 1300 gesticht door Alpher van Wulven of Willem de Rover van Montfoort. Uit archeologische onderzoek is vast komen te staan dat het oorspronkelijke huis een merkwaardige vorm van een elfhoek kende, met een doorsnede van ongeveer 20 meter. De hoofdburcht was omringd door een aparte binnengracht, terwijl het hele complex met voorburcht eveneens omgracht was. Het kasteel is vervolgens steeds verder uitgebouwd met een poorttoren en woonvleugels. Aanvankelijk zal het kasteel een zuiver militaire functie hebben gehad, zoals blijkt uit het op diepte brengen van de grachten, verstevigen van het huis en aanschaf van donderbussen, kruit en bogen aan het eind van de 14e eeuw. Na de middeleeuwen kreeg Te Nesse de functie van een buitenplaats, die niet permanent werd bewoond. In 1747 werd het huis aan de Staten van Holland en West-Friesland verkocht omwille van afgraving van de gronden ter verbetering van de inundaties in de (Oude) Hollandse Waterlinie, en in 1757 werd het huis afgebroken.[33]

Heulestein
Tussen Montfoort en Linschoten stond tussen 1320 en circa 1418 kasteel Heulestein. Het kasteel ontleende zijn naam aan het stuk grond genaamd 'Heulland', op zijn beurt weer vernoemd naar Jan van der Heulen. Het kasteel was gebouwd op een hoge stroomrug, waarover ook de verbindingsweg tussen Montfoort en Woerden liep. In 1418 werd het kasteel afgebroken om te voorkomen dat er een vijandig kasteel (te) dicht bij de burcht van Montfoort zou staan.[34]

Wulverhorst
Net buiten de gemeente Montfoort in de gemeente Woerden aan de Kromwijkerdijk staat de boerderij Groot Wulverhorst. Ter plekke van deze boerderij, thans behorend tot het eigendom van het landgoed Linschoten, waren vroeger een kasteel en buitenplaats gelegen. Huis Wulverhorst stond op de oeverwal van riviertje de Linschoten, waarmee grachten in verbinding stonden via een nog bestaande waterloop. Het huis werd ook aangeduid als de "Borcht op de Hoeven". Na 1341 kwam de naam "Wulvenhorst" in zwang, naar de toenmalige eigenaar. In het midden van de 17e eeuw werd de toenmalige ruïne van het kasteel verkocht en een fraai nieuw buitenhuis gebouwd. Van de parkaanleg bij dit huis is de gracht en verkaveling nog deels bewaard gebleven; een deel is verdwenen bij de aanleg van de A12. De vijver ten noorden van de boerderij betreft het zuidelijke ge-

31 B&G, 2008, p. 49-50
32 Noordam, 1994, p. 6-9; B&G, 2008, p. 48-49
33 Olde Meierkink, B. e.a., Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht, Uitgeverij Matrijs, 1995, p. 336-340; https://rhcrijnstreek.nl/bronnen/lokale-historie/montfoort/linschoten/huis-te-nesse/
34 Olde Meierink, 1995, p. 251-253

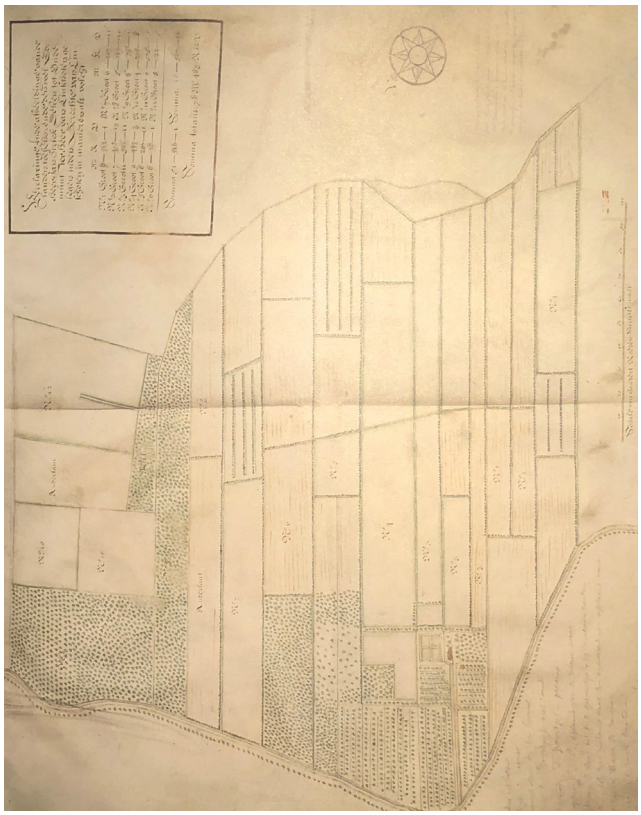

Kaart van landgoed Linschoten, ca. 1631-1637. (Bron: Wessel Reinink, 1994; Coll. St. Landgoed Linschoten).

Buitenplaats Huis te Linschoten, met ontwerp voor het park door J.D. Zocher, ca. 1834. (Bron: Wessel Reinink, 1994; Coll. St. Landgoed Linschoten).

deelte van de middeleeuwse slotgracht, die in de achttiende eeuw tot een rechthoek werd vergraven. Dit huis werd in 1837 gesloopt en met de restanten werd de nog bestaande witte boerderij gebouwd. Deze kreeg, als romantische herinnering aan het middeleeuwse kasteel, een decoratieve versiering van kantelen in de top van de voorgevel. Inwendig is het kelderplafond samengesteld uit in vieren gezaagde grenen balken, afkomstig uit het herenhuis. Een aantal daarvan is nog voorzien van beschilderingen met ranken en bloemen. De gracht vóór de boerderij dateert van na 1837.[35]

Schurenburg

Het verdwenen middeleeuwse stenen huis Schurenburg stond in de buurtschap Mastwijk, ten noorden van de Mastwijkerdijk. Het huis werd voor het eerst vermeld in 1341. Als gracht werd aan de noordzijde van het huis een brede voormalige rivierarm van de Hollandse IJssel benut, dat nu een moerasbosje is. Tijdens opgravingen in het weiland bij dit moerasbos werden in 1977 restanten van fundamenten aangetroffen.[36]

Huis De Pol(le)

Het rond 1360 gebouwde stenen huis De Polle bevond zich ten westen van de boerderij Blindeweg 5, ten noorden van de Hollandse IJssel. Een omgracht rechthoekig terrein resteert nog.[37]

35 Van Schaik , 1994, p. 1–5; Olde Meierink, 1995, p. 500-502
36 Olde Meierink, 1995, p. 547; http://www.kasteleninutrecht.eu/Schurenburg.htm
37 Olde Meierink, 1995, p. 547; http://www.kasteleninutrecht.eu/Polle.htm

Huis te Linschoten
In de Hoge Polder ten noorden van de Linschoten, schuin tegenover Huis te Nesse, bestemde Johan Strick van Linschoten een gebied voor de aanleg van een nieuw huis met park. Tezamen met de achterliggende vruchtbare gronden aan de Haardijk zou dit een gunstige investering zijn.[38] De hoofdas, de huidige oprijlaan, was al vóór de bouw van het huis aanwezig en leidde naar een toenmalige hofstede op die plek.[39] Een kaart uit circa 1631-1637 geeft de toestand weer voordat het huis werd gebouwd. Naast het huis is een vierkant perceel weergeven welke in vieren is verdeeld, waarschijnlijk de moestuin. Daarbuiten lag het open polderlandschap, waarbij de wegen met bomen waren beplant voor beschutting en versteviging van het wegdek.

Het in 1637 gebouwde, geheel omgrachte huis kreeg een vrijwel vierkante plattegrond van 18x20 meter met op de hoeken aan de voorzijde een toren.
Het huis kreeg een centrale plaats in een in classicistische stijl aangelegd park, omsloten door de nog bestaande rechte gracht. Aan weerzijde van het voorplein kwamen twee bouwhuizen. Het oostelijk bouwhuis is een 18de eeuws koetshuis. Het westelijk bouwhuis is in 1960 geheel nieuw opgetrokken. Voor het oostelijke bouwhuis kwam in de zeventiende-eeuwse een vierkante bakstenen duiventoren. Naast de oprijlaan behoorden tot de parkaanleg de omgrachtingen, twee ronde waterkommen en een berceau tussen deze vijvers.
Ten zuidwesten van oprijlaan en huis werden in het verlengde van elkaar de Grote en Kleine moestuin aangelegd. In deze moestuinen stonden onder meer fruitbomen, waarvan een deel thans nog als hoogstamfruitbomen aanwezig is. Langs de Grote moestuin werd in de 19de eeuw een tuinmuur van ruim 90 meter gemetseld.

In de jaren twintig van de 18e eeuw werd het huis uitgebreid, alsmede een toegangshek geplaatst en de oprijlaan beplant met beuken. Na vererving in 1724 op de zoon Johan Hendrik Strick van Linschoten werden de vernieuwingen verder voortgezet, onder invloed van de barok. In de landerijen achter het huis werd een lanenstelsel en een grand canal, eindigend in een grote ronde kom, aangelegd.

In 1827-1834 werd de toen reeds bekende tuinarchitect J.D. Zocher Jr. gevraagd voor de modernisering van het park. Hierbij werden de grachten en formele vijvers vergraven tot één grote vijverpartij, geschikt voor het maken van vaartochtjes. De zuidelijke vijver is uitgediept tot 4 meter diepte, om in de winter schoon ijs te kunnen zagen en te bewaren in de ijskelder voor de zomer. De vrijgekomen grond werd gebruikt om heuvels op te werpen, die een rol speelden in de beleving van het landschapspark.[40]

In het oostelijk gedeelte van het parkbos liet G. Ribbius Peletier jr. in 1920 een arboretum aanleggen bij een houtloods, die hij naar eigen ontwerp in 1919 had laten bouwen. In het arboretum staan onder meer een Japanse notenboom, honingboom en moerascypres.[41]

Vanuit het huis lopen in noordelijke richting drie zichtlijnen: één over de hoofdas en het grand canal, de westelijke richting de spoorlijn Utrecht-Den Haag, en de oostelijke op hoeve Parkzicht. De berceau fungeert als zichtlijn naar de oorspronkelijke twee vijverkommen. Vanuit het huis leidt over de oprijlaan een zichtlijn door de open polder richting Montfoort.

38 Reinink, 1994.
39 Mogelijk was reeds sprake van een stenen of versterkte boerderij.
40 http://www.utrechtsebuitenplaatsen.nl/buitenplaats/huis-te-linschoten; http://www.cascade1987.nl/huis-te-linschoten-van-litho-naar-lithos/; https://www.landgoedlinschoten.nl/landgoed/huis; https://rhcrijnstreek.nl/bronnen/lokale-historie/montfoort/linschoten/huis-te-linschoten/; Oldenburger, C., J. Oldenburger, Groenprojecten van de Zochers in perspectief, Landschapsarchitectuur in 19de-eeuws Nederland, Zochers Online, versie april 2017; Oldenburger-Ebbers C.S., A.M. Backer, E. Blok, Gids voor de Nederlandse Tuin- en Landschapsarchitectuur, deel Oost en Midden, Gelderland en Utrecht, Uitgeverij De Hef Publishers, Rotterdam, 1996..
41 https://www.landgoedlinschoten.nl/landgoed/parkbos

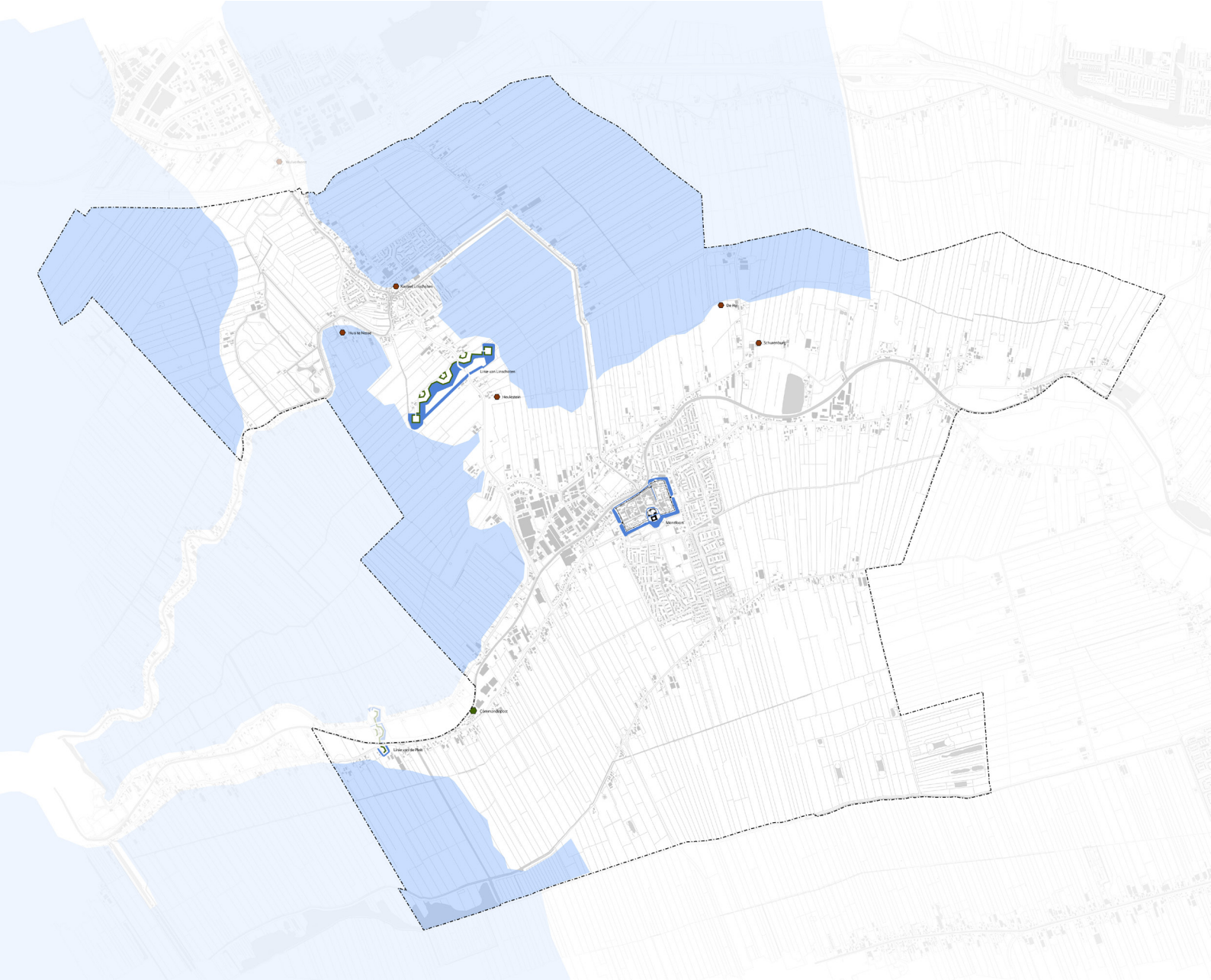

Kastelen en militaire versterkingen.

Militaire versterkingen en waterlinies

De stadsverdediging van Montfoort
Na de stadsrechtverlening in 1329 werd de stad voorzien van muren en gracht. Er waren drie hoofdpoorten en zo'n 24 torens. In de 16e eeuw werd de ommuring versterkt en tegen de binnenzijde van de stadsmuur werd een aarden lichaam opgeworpen waarop kanonnen konden worden geplaatst.[42] Bij onderzoek in 2018 aan de stadsmuur aan de Molenstraat zijn restanten van een weergang aangetroffen, hetgeen aangeeft dat de stadsmuur imposanter is geweest dan eerder werd aangenomen. Recent is het fundament van een waltoren aangetroffen tijdens werkzaamheden aan de Achterdijk.
De ommuring en stadstorens verkeerden reeds in de 16e eeuw in slechte staat. In 1672 werd door de Fransen begonnen met de afbraak van de burcht en in de 19e eeuw werd vrijwel de gehele ommuring geslecht.[43] De Willeskopperpoort werd in 1831 afgebroken, de Heeswijkerpoort in 1862.
Van de oude poorten en torens is bovengronds alleen de IJsselpoort bewaard gebleven. Verder staan aan de zuidzijde van de stad, langs de Provinciale weg, nog restanten van de 14e-eeuwse stadsmuur. Ook in de achtergevels van de woningen aan de Achterdijk zijn stukken stadsmuur opgenomen. Op andere plaatsen waar in het verleden huizen tegen de stadsmuur zijn aangebouwd, zoals aan de noordzijde van de Hoogstraat, is het eveneens mogelijk dat (deels inpandige) restanten van de stadsmuur bewaard bleven. De waterpartijen ten westen en oosten van de stad en aan de zuidzijde van de provinciale weg zijn nog restanten van de omgrachting van Montfoort.[44]

De Oude Hollandse Waterlinie
De Oude Hollandse Waterlinie had als doel om de provincie Holland met belangrijke steden als Amsterdam, Den Haag, Leiden, Delft, Dordrecht en Rotterdam te verdedigen. De linie loopt vanaf Muiden aan de Zuiderzee, via Nieuwersluis, Woerdens Verlaat, Zwammerdam, Bodegraven en Schoonhoven naar Gorinchem. In het Rampjaar (1672) werd de Republiek aangevallen door Engeland, Frankrijk en de Duitse bisdommen Keulen en Munster. De reeds daarvoor op papier uitgedachte Hollandse Waterlinie werd met spoed ingericht door het stellen van inundaties, het bezetten van de verdedigingswerken en het aanleggen van nieuwe werken.
In de navolgende decennia zou deze beproefde linie in stand worden gehouden, totdat in het begin van de 19e eeuw de Nieuwe Hollandse Waterlinie gestalte kreeg, die ten oosten van Utrecht en de Vaartse Rijn kwam te liggen.
Een zwakke schakel in de waterlinie vormden de hoger gelegen gebieden, zoals de stroomrug tussen Montfoort en Linschoten, aangezien deze niet goed onder water te zetten (inundeerbaar) waren. De aanleg van een schans maakte verdediging ter plaatse mogelijk. Al in 1574 wordt in de stadsrekening van Montfoort gesproken over de schans van Linschoten, voordat sprake is van een aaneengeschakelde linie.[45] De inval van onder meer de Fransen in 1672 dwong tot het snel inunderen van de reeds uitgedachte waterlinie op het grensgebied van Holland en Utrecht. De linie werd gesteld met een deel van de inundaties tussen Bodegraven en Schoonhoven, dus ruim ten westen van Montfoort, zodat deze stad ook in Franse handen kon vallen. In 1673 werden deze uitgebreid naar het oosten, waarbij ook de polders aan weerszijden van Linschoten en de westelijke helft van de Lopikerwaard onder water kwamen te staan.
In de 18e eeuw werd door de militaire ingenieurs de waterlinie verbeterd om voorbereid te zijn op een eventuele aanval. Zo kochten de staten van Holland en West-Friesland in 1747 het Huis te Nesse aan om de hoge rug waarop dit huis lag, af te graven met het doel een groter gebied te kunnen inunderen. Naar aanleiding van de inval van Pruisische troepen in 1787 werd de waterlinie in de jaren erna verbeterd en meer oostelijk gepland. Gevolg hiervan was dat in 1792 de schans op de Linschoter stroomrug werd uitgebouwd tot een brede verdedigingslinie. Nadat in 1794-1795 de Franse troepen over de

42 Hundertmark, 2018, p. 8.
43 Schukking W.H., C.A. de Bruijn, J. Belonje, A.H. Mohr, L.J. Spanjaerdt Speckman, J.W. de Wijn, Atlas van historische vestingwerken in Nederland, deel IIIa: de provincie Utrecht, Stichting Menno van Coehoorn, 1961, p. 3.
44 Hundertmark, H., Een bouwhistorische documentatie van een restant van de veertiende-eeuwse stadsmuur van Montfoort, 2018; Blijdenstijn en Gaasbeek, 2008, p. 29; https://oudehollandsewaterlinie.nl/montfoort-vestingstadje-aan-de-ijssel/.
45 Ook in 1575 is sprake van Spaanse schansen bij o.a. Linschoten en Kromwijk in relatie tot het beleg van Woerden; zie Blijdenstijn, 2015, p. 88-89.

Tekening van de Willeskopperpoort te Montfoort, door J. Stellingwerf, reproductie uit ca. 1700.
(Bron: HUA, nr. 347 / 6418).

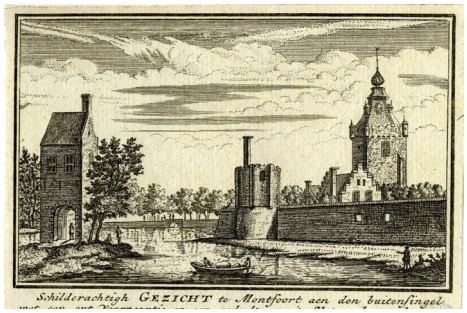

Kasteel en stadsmuur van Montfoort in de 17e eeuw, reproducties uit ca. 1725 door A. Rademaker. (Bron: HUA, 329 / 200228; X84475-201589 / 201589).

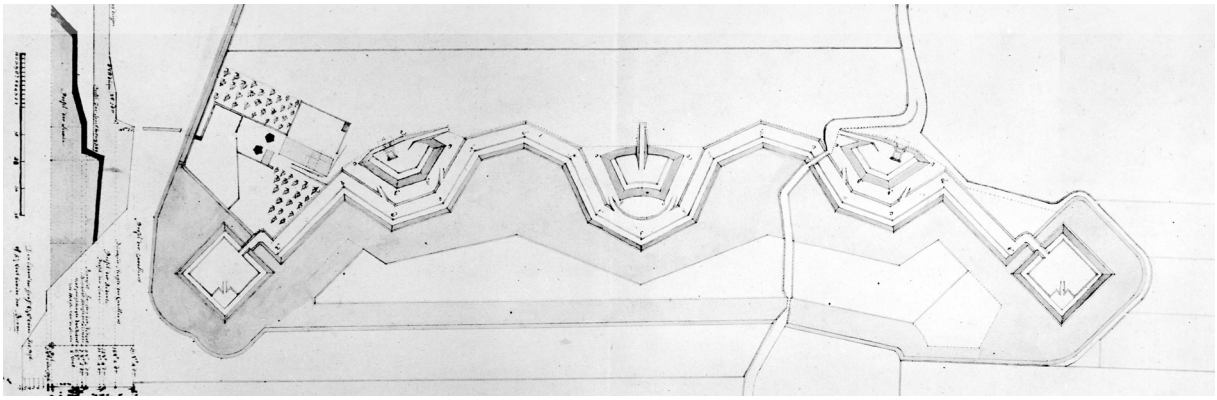

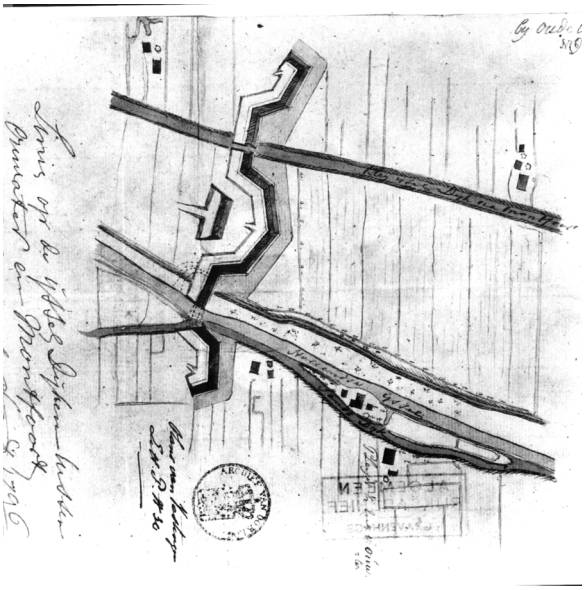

Tekeningen van de Linie van Linschoten en de Linie van de Pleit, 18e eeuw.
(Bron: Stichting Menno van Coehoorn).

De IJsselpoort aan de buitenzijde, met rechts het houten brugwachtershuisje (2020).

Poort op de voorburcht van het kasteel te Montfoort (2020).

bevroren waterlinie konden optrekken, werd de linie van Linschoten in 1796 wederom uitgebreid door directeur C.R.T. Krayenhoff van de Hollandse fortificatiën. In dezelfde tijd werd in Willeskop een verdedigingswerk, het retranchement van De Pleit, aangelegd. In 1816 werd de status van beide verdedigingswerken opgeheven. Omstreeks 1840 werden de schansen van De Pleit en Linschoten grotendeels geslecht en afgegraven, maar de contouren bleven in het landschap herkenbaar.
Zo maakte de Oude Hollandse Waterlinie in de 17e en 18e eeuw deel uit van het grondgebied van Linschoten en Montfoort: de verschillende inundatievlakten beslaan vrijwel de gehele huidige gemeente.[46]

Een andere potentiële doorgang in de waterlinie werd gevormd door de dijken langs de Hollandse IJssel. Bij Willeskop werd omstreeks 1796 aan weerszijden de 'Linie van de Pleit' aangelegd, ligt ter hoogte van Waardsedijk 40. De linie bestond uit een omgrachte aarden wal (retranchement) met drie bastions. Na 1816 is het werk opgeheven en geslecht. Het afwijkende slotenpatroon markeert nu nog de ligging van de Linie van de Pleit.[47]

Koude oorlog
Aan de Nieuweweg in Willeskop werd tussen 1962 en 1964 een commandopost voor de Bescherming Bevolking (BB) gebouwd. De bunker is een gecombineerde post van het Provinciaal Commando Civiele Verdediging (noodzetel provinciaal bestuur) en van het Provinciaal Commando van de BB. De bunker en zendmast zijn nadien hergebruikt in het telecomnetwerk van KPN en vormen een relict uit de Koude Oorlog.[48]

46 Will, C., De Nieuwe Hollandse Waterlinie, Uitgeverij Matrijs, 2019, p. 133; B&G, 2008, p. 51-52; Blijdenstijn, 2015, p. 114-123; Klooster, J. e.a., Oude Hollandse Waterlinie Utrecht: Verkenning, Arcadis, 2015; https://rhcrijnstreek.nl/bronnen/lokale-historie/montfoort/linschoten/schans-of-linie-van-linschoten/
47 Will, 2019, p. 133
48 www.forten.info

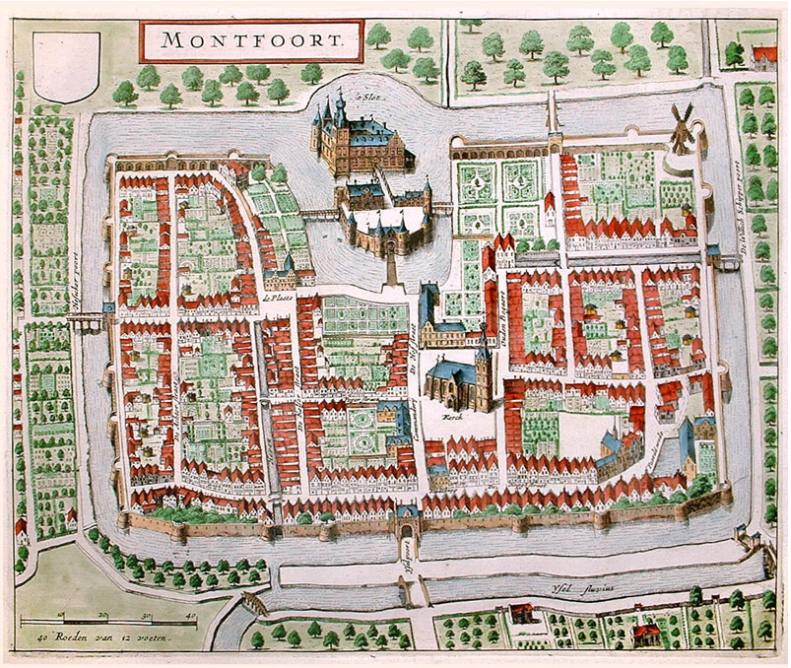

Plattegrond van Montfoort, J. Blaeu, ca. 1649.
(Bron: Bibliotheek Universiteit Utrecht).

Gezicht op Linschoten vanuit het noorden gezien, naar tekening van Jan de Beijer uit 1744.
(Bron: HUA, 75 / 200641).

Gezicht op Linschoten met brug over het riviertje, ca. 1900.
(Bron: HUA, X144458-11351).

Kernen en bebouwing

De kern van Montfoort
Omstreeks het jaar 1161 liet bisschop Godfried van Rhenen op een strategisch punt langs de Hollandse IJssel een versterking bouwen, met oog op het veiligstellen van de Stichtse grenzen (vooral tegen de graven van Holland) en controle over het omliggende gebied. Voor de bouw van de burcht zal een aantal percelen van de polder Heeswijk zijn geclaimd, waardoor een deel bij Montfoort zou gaan behoren: het Hofland. Waarschijnlijk was toen reeds sprake van een nederzetting langs de rivier, in de vorm van een bebouwing langs de dijk, alsmede een veer over de Hollandse IJssel (in 1282 genoemd).[49] De laat-middeleeuwse hoofdbebouwing langs de dijk was niet georiënteerd op het water, maar op de Hoogstraat. Er is daardoor ook thans nauwelijks sprake van een waterfront.
Tussen de dijk en het kasteel groeide een kleine nederzetting met parochiekerk (in 1283 genoemd), die in 1329 stadsrechten kreeg. Bijzonder is dat de burggraaf zelf aan de stad stadsrechten toekende. De stad lijkt deels planmatig van opzet met parallelle straten en rechthoekige plattegrond, maar de parallelle structuren zullen ook geënt zijn op de oorspronkelijk polderverkaveling. Zo kende het deel ten westen van de burcht een regelmatige kavelmaat, die op een 14e eeuwse stadsplanning wijst, terwijl het deel ten oosten van de havenstraat meer onregelmatige kavels kent; daartussen zal de pre-stedelijke kern van Montfoort hebben gelegen.[50] De Hofstraat ligt haaks op de dijk (Hoogstraat) en vormt een hoofdas tussen stadhuis en burcht, met halverwege de kerk. Aan de noordwestzijde, ter plekke van de huidige Johannes de Doperkerk, lag een drinkplaats voor paarden en vee (wed), waarnaar de in 1542 genoemde Wedtoren was vernoemd. In 1542 werd de 'Nieuwe Plaats' aangeduid, mogelijk als nieuw gerealiseerde marktplein naast het plein bij het stadhuis. In 1506 werd een mannenhuis en in 1590 een vrouwenhuis gesticht als liefdadigheidsinstelling voor de ouderen. In 1544 werd door de Johannieter Orde de Commanderij van Sint Jan gesticht, waarmee het aanzien van de stad en de burggraven verder toenam. De stad was gedurende de 15e tot en met de 17e eeuw behoorlijk welvarend. De aanval en plundering door de Fransen in 1672-1673 betekende de nekslag voor zowel de welvaart van de stad als voor het kasteel en de stadsmuren. Tot in de 20e eeuw zou Montfoort een kleine stad met een bescheiden rol blijven.

Er ontstonden geleidelijk gesloten gevelwanden langs de hoofdstraten: Hoogstraat, Heiliglevenstraat, Om 't Wedde, Keizerstraat, Havenstraat (oostzijde), Mannenhuisstraat (oostzijde) en rond de St. Janskerk/Hofstraat. Buiten deze hoofdstraten kende de stad binnen de stadsmuren een vrij open structuur. Tot in de 19e eeuw waren straten als de Achterdijk, Bergstraat, Lieve Vrouwengracht, Molenstraat, Peperstraat en Verlengde Hoogstraat slechts spaarzaam bebouwd met hoofdzakelijk secundaire bebouwing. Een groot deel van de open ruimte werd vanaf de late 19e eeuw ingevuld met woningen voor ambachtslieden, arbeiders en de middenstand.
Het Bospad dat aan de oost- en zuidzijde buitenom de stadsgracht leidt, werd in 1544 reeds genoemd als 'de omwegen buiten de poorten' en in 1599 als 'de ommeloop van het bos'.[51] Het pad is op de kaart door Van Deventer uit ca. 1560 weergegeven. In 1832 werd het pad geregistreerd als 'cingel / het regt van bepoting als bosch'.
Tot het laatste kwart van de 19e eeuw waren in Montfoort de restanten van oude kavelsloten als grachten in de stad zichtbaar: langs de Achterstraat, Lieve Vrouwegracht, Oude Boomgaard en Zevenhuisstraat. Langs de westzijde van de Havenstraat lag tot de demping in 1923 het water van de haven die tot aan de Plaats reikte. Het dempen van de sloten (vanaf 1874, uit hygiënisch oogpunt), de haven en de voorgracht bij de molen (jaren 20) heeft in belangrijke mate het aanzien van de huidige kern van Montfoort bepaald.

De bedrijvigheid in het stadje was vanouds vooral gericht op de landbouw van het omringende platteland. Zo stond er in de 15e eeuw al een korenmolen op de stadswal, ter plekke van de huidige molen De Valk, opgericht door de burggraaf met verplicht gebruik door de ingezetenen van Montfoort en Lin-

49 Rutte, R., H. van Engen, Stadswording in de Nederlanden, Op zoek naar een overzicht, 2008, p. 162. Zie ook: Steegh, A., Monumenten Atlas van Nederland, 1985, p. 112; Blijdenstijn en Gaasbeek, 2008, p. 25.
50 Blijdenstijn en Gaasbeek, 2008, p. 27-28.
51 B&G, 2008, p. 59.

Oudere casco's in Montfoort

Bij de inventarisatie kon door kaartvergelijking in combinatie met veldverkenning in Montfoort een aantal panden zonder status gelokaliseerd worden die in oorsprong van voor 1832 (eerste kadastrale minuutplan) zouden kunnen dateren. Deze panden staan hoofdzakelijk aan de hoofdstraten waar zich al in de late middeleeuwen gesloten gevelwanden vormden: Heiliglevenstraat, Hoogstraat en Om 't Wedde. Vanaf de openbare weg is de daadwerkelijke ouderdom van deze panden niet te achterhalen, omdat de vermoedelijk oudere casco's schuil gaan achter 20e-eeuwse gevels. De op de kaart weergegeven waarde en datering betreft daarom hoofdzakelijk een signalering die de bouwhistorische potentie van deze groep gebouwen weergeeft. Alleen door aanvullend onderzoek, inclusief een lokatiebezoek waarbij ook het interieur bekeken kan worden, kan vastgesteld worden in welke mate de oorspronkelijke constructie en indeling nog aanwezig is. Voorbeelden van panden met vermoedelijk oudere casco's zijn: Heiliglevenstraat 6-8, Hoogstraat 13, Hoogstraat 18-20, Hoogstraat 26, Hoogstraat 30, Hoogstraat 32, Hoogstraat 42, Hoogstraat 43, Hoogstraat 52, Om 't Wedde 7-7a en Plaats 1.

In de bebouwing aan de Achterdijk kunnen restanten van de stadsmuur schuilgaan (2020).

De enige resterende stadspoort aan de brug over de Hollandse IJssel met daaraan het oude stadhuis (2020).

schoten. De achtkantige huidige molen 'De Valk' werd in 1753 gebouwd door Burgemeester Hendrik van Utenhove.

Tussen 1674 en 1749 steeg het aandeel werkzame bevolking in de nijverheid van 32% naar 50%. In Montfoort was men met name werkzaam in de knopendraaierijen, weverijen en lijnbanen. Zo was de Achterbaan voorheen een lijnbaan waar hennep en vlas tot touw werd gedraaid. In de loop van de 19e eeuw kwam de steenfabricage op, waarbij meerdere fabrieken langs de Hollandse IJssel werden gevestigd. Direct ten westen van Montfoort werd in 1863 steenfabriek Kerkzicht gesticht, onder Willeskop lagen 'IJsseloord' uit 1865-1867, 'De Hoop' uit 1867, 'De Montfoortse Waalsteenfabriek v/h Gebr. Wiegerinck' uit 1906 en 'De Vlijt'; op Mastwijk kwam in 1863 steenfabriek 'De Nijverheid' en bij Heeswijk in 1868 'De Eersteling'.[52] In de tweede helft van de 20e eeuw verdwenen de steenfabrieken geleidelijk en werden de gronden veelal in gebruik genomen als bedrijventerrein. Soms resteert er nog een directie- of arbeiderswoning.
Andere bedrijvigheid ontwikkelde zich in de 19e eeuw ook meer naar industriële productie. Op de Hoge Waard tegenover Montfoort stond enkele decennia een mosterdmolen. Tot na de Tweede Wereldoorlog vestigden bedrijven zich hoofdzakelijk in de kernen. Een voorbeeld is de vestiging van Koster's Goederenhandel aan de Mannenhuisstraat-Achterstraat in Montfoort. Pas na 1960 werden aparte industrieterreinen ontwikkeld.

Dorp, buurtschappen en linten
Linschoten vormde tot 1989 een zelfstandige gemeente. Op de kruising van de Korte en Lange Linschoten met de stroomrug vanuit Montfoort ontstond een kleine nederzetting in de vorm van tweezijdige lintbebouwing op de oostoever. De bebouwing in de dorpskern is hierbij niet op het water georiënteerd, maar op de weg. Bij het dorp lagen vermoedelijk vanaf de 12e eeuw een kasteel en kapel.[53] Het pand aan de Dorpstraat 32-34 deed in ieder geval vanaf 1585 dienst als rechthuis en later ook als raadhuis. In de 17e eeuw bestond Linschoten uit ca. 50 huizen. Aan beide uiteinden van de kern markeren boerderijen de overgang van de dorpsbebouwing naar het agrarisch gebied met boerderlijlinten.
Aan de Korte Linschoten stond reeds in de 17e eeuw een korenmolen. In 1895 verrees hier stellingmolen De Hoop (Korte Linschoten Westzijde 31). Deze molen werd gedeeltelijk gesloopt in 1923: alleen de stenen molenromp is nog overgebleven.[54] Vanuit houtzagerij De Goederen ontstond in Linschoten een klein bedrijventerrein ten noorden van de Voorvliet.

Hoewel de polders in het verleden soms een grote autonomie hebben gekend als zelfstandig waterschap en rechtsgebied, vormen zij thans het buitengebied. De boerderijlinten van Blokland, Heeswijk, Willeskop, Snelrewaard, Achthoven en Cattenbroek worden gekenmerkt door een relatief hoge dichtheid aan bebouwing en (agrarische) bedrijvigheid.

Blokland was met 18 boerderijen in 1832 reeds een relatief dicht bebouwd lint. De bebouwing stond van oorsprong aan de zuidzijde van de dijk, in relatie tot de ontginningsrichting. De afstand tussen de boerderijen werd naar het westen toe groter. Boomgaarden en eendenkooien brachten neveninkomsten. Vanaf de tweede helft van de 20e eeuw werd steeds meer aan de noordzijde van de dijk gebouwd en nam het aandeel fruitteelt plaatselijk fors toe.

Heeswijk was met 5 boerderijen in 1832 geen dichtbebouwd gebied. De boerderijen lagen aan de oostzijde; de westelijke percelen werden mogelijk bewerkt vanuit in de stad gelegen boerderijen. Steenfabriek De Eersteling en later de opwaardering tot provinciale weg hebben tot een intensivering van bebouwing geleid.
Achthoven kende van oorsprong verschillende bebouwingskarakteristieken. Aan de westzijde lagen enkele boerderijen met lange insteekwegen vooruitgeschoven in de polder, zoals Schurenburg en Wilgenhof. Tevens lagen direct aan de Achthovensedijk enkele woningen, waaronder boerderij, herberg en

52 B&G, 2008, p. 53-55
53 B&G, 2008, p. 190
54 https://www.molendatabase.org/molendb.php?step=details&nummer=76; https://www.molendatabase.org/molendb.php?step=details&nummer=3809

Lintbebouwing aan de uitvalswegen van Montfoort (Arcx, 2020).

Hekwerk en baarhuisje van de begraafplaats te Linschoten (2020).

Algemene begraafplaats met baarhuisje te Montfoort (2020).

rechthuis ‘De Hoogenboom’ of ‘De Witte Swaen’ (Achthoven-West 10), op de plek waar men de rivier kon oversteken. In het huidige Achthoven-Oost was in 1832 al een rijtje woningen aan de zuidzijde van de dijk aanwezig, rondom herberg ‘De Vergulde Posthoorn’. Het gebied van Achthoven-Oost behoorde lange tijd tot de gemeente IJsselstein, waarbij de aanleg van de Provinciale Weg van de oeverwalbebouwing verder ruimtelijk heeft opgesplitst.
Aan de westzijde gaat de polder en bebouwing van Achthoven ongemerkt over in Mastwijk en vervolgens in IJsselveld over de Vaart en IJsselveld. Aan het begin van de 19e eeuw kende de Mastwijkerdijk vrijwel geen bebouwing. De 19e-eeuwse steenfabriek Nijverheid heeft hier geen bedrijventerrein nagelaten, maar wel een opvallend rijtje arbeiderswoningen (Mastwijkerdijk 68-84). De bebouwing is in de tweede helft van de 20e eeuw geleidelijk sterk verdicht, eerst met agrarische bebouwing ten noorden van de Mastwijkerdijk, later met woningen ten zuiden van deze weg. Vanuit de agrarische erven ontstonden diverse bedrijfsactiviteiten aan de Mastwijkerdijk. Tussen de dijk, de M.A. Reinaldaweg en de Hollandse IJssel ontstond na 1962 bedrijventerrein IJsselveld. Daarnaast zijn de zandwinplas, voormalige vuilstort en drinkwaterpompstation van invloed op het landschapskarakter.

Cattenbroek kende in 1832 acht erven, allen aan de oostzijde van de dijk gelegen. In bijna twee eeuwen is dit aantal ruim verdubbeld, maar gezien de relatief geïsoleerde ligging en behouden situering aan de oostzijde (op twee erven na) is het historisch karakter van de polder en de lintbebouwing redelijk in stand gebleven. In oorsprong kende Cattenbroek relatief weinig boomgaarden en veel kleine geriefhoutbosjes.
Van de polder en bebouwing van Snelrewaard valt slechts een klein deel binnen de gemeente Montfoort. Aan de Waardsedijk stond in de 19e eeuw vrijwel geen bebouwing, uitgezonderd een cluster van enkele erven bij ‘De Pot’. In de 20e eeuw nam de bebouwing enigszins toe en beleef daarbij beperkt tot enkele agrarische erven en woningen.

Het bebouwingslint van Willeskop strekt zich uit ten westen van de stad Montfoort en beslaat de polders Willeskop en Kort Heeswijk. Aan het begin van de 19e eeuw was de bebouwingsdichtheid nabij de stad nog gering. De meeste erven lagen ten zuiden van de weg. Met de komst van de steenfabrieken in de 19e eeuw tussen de weg en de rivier verdichtte het bebouwingsbeeld. De weg werd in de 20e eeuw opgewaardeerd tot provinciale weg en nabij Montfoort werden verschillende woningen aan de uitvalsweg gebouwd. Op de oude steenfabrieksterreinen vestigde nieuwe bedrijvigheid, waaronder de na meer dan 100 jaar weer verdwenen landbouwcoöperatie ‘De Vier Gemeenten’.[55] Fysiek bleef van de steenfabrieken alleen een deel van steenfabriek IJsseloord aan de Krekenburg bewaard. In deze omgeving herinneren een groot aantal (geschakelde) arbeiderswoningen en ‘bazenwoningen’ aan de Willeskop nog aan deze industrietak. Alle voormalige steenfabriekterreinen, behalve IJsseloord, hebben geleid tot een herontwikkeling als bedrijventerrein.

Uitbreidingswijken
Tot in de 20e eeuw groeiden de kernen Montfoort en Linschoten amper. Een vroege uitbreiding vond plaats tegenover de stad aan de Hofdijk en IJsselkade, waar enkele ambachtslieden waren gevestigd. In 1832 bevonden zich onder de eigenaren een timmerman, scheepsbouwer, schipper, zeepzieder en een steenbakker. Uitbreiding in de 19e eeuw vond met name plaats rondom de steenfabrieken aan de Hollandse IJssel, waarbij directie- en arbeiderswoningen verrezen. De eerste planmatige uitbreiding buiten de gracht vond plaats in de wijk Keizerrijk, waar de woningbouwvereniging vanaf 1919 zo’n 20 woningen bouwde aan het Wilhelminaplein.[56] De rest van de wijk Keizerrijk werd in de jaren 50 en 60 gebouwd. Bij verdere uitbreiding stootte Montfoort tegen haar gemeentegrenzen aan en werden de wijken Heeswijk en Tabakshof tussen 1964 en 1974 op grondgebied van gemeente Linschoten gebouwd. Aan het einde van de 20e eeuw werd begonnen aan de wijken Tabakshof-Oost en Hofland-Oost.

Bij Linschoten verrees een eerste uitbreidingswijkje na 1945 ten oosten van de kerk: de Hoge Werf. In de decennia hierna kwam de wijk Noord tot stand aan de westzijde, na 1970 gevolgd door de wijken Rapijnen en Overvliet ten oosten van de dorpskern.

55 https://rhcrijnstreek.nl/bronnen/lokale-historie/montfoort/montfoort/cooperatie-de-vier-gemeenten/
56 Blijdenstijn en Gaasbeek, 2008, p. 37.

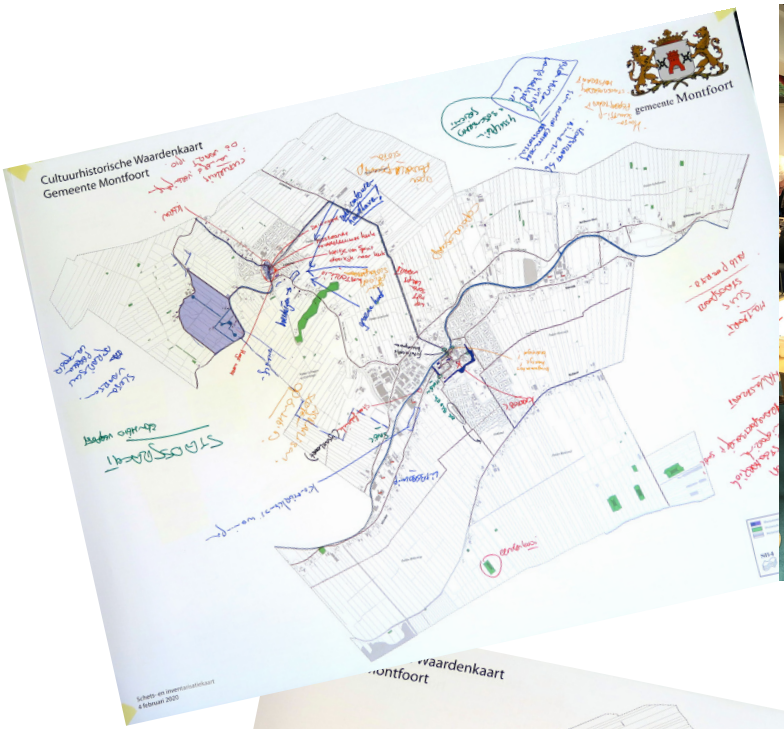

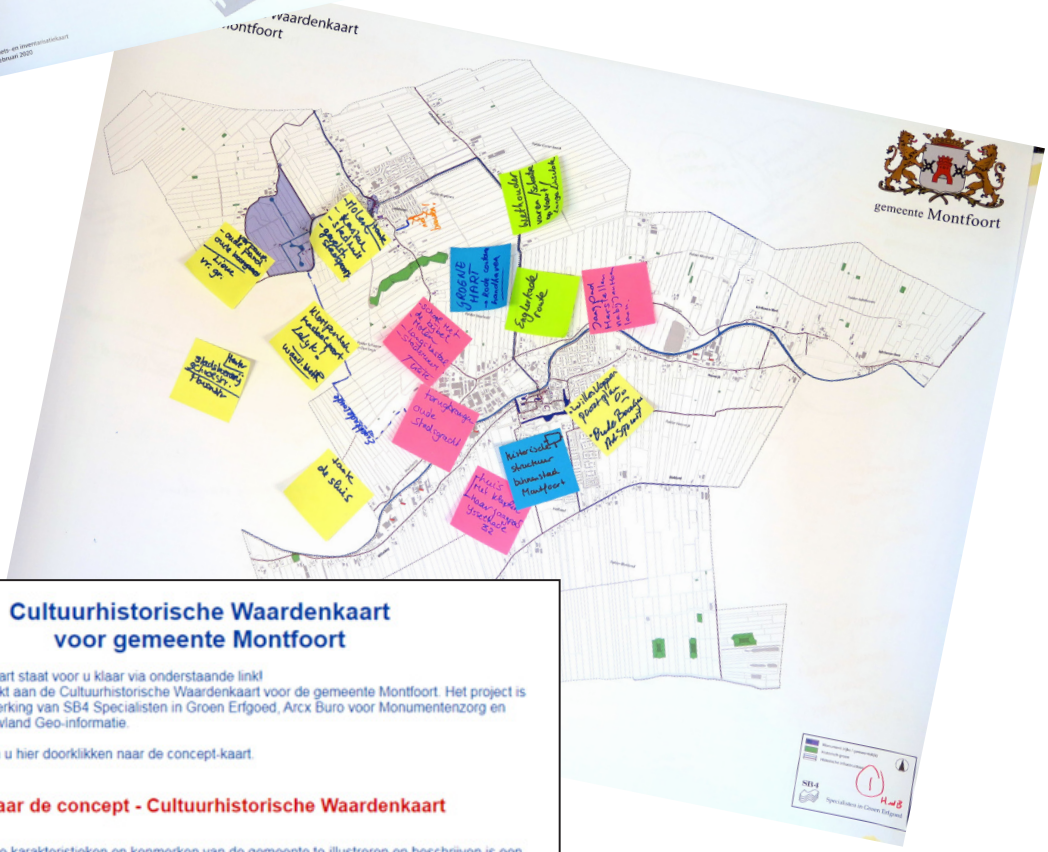

Cultuurhistorische Waardenkaart voor gemeente Montfoort

Welkom, de concept-kaart staat voor u klaar via onderstaande link!
Afgelopen jaar is gewerkt aan de Cultuurhistorische Waardenkaart voor de gemeente Montfoort. Het project is uitgevoerd als samenwerking van SB4 Specialisten in Groen Erfgoed, Arcx Buro voor Monumentenzorg en Cultuurhistorie en Nieuwland Geo-informatie.

Vanaf **9 september** kun u hier doorklikken naar de concept-kaart.

Ga naar de concept - Cultuurhistorische Waardenkaart

Om de cultuurhistorische karakteristieken en kenmerken van de gemeente te illustreren en beschrijven is een beknopte toelichting opgesteld. Hier vindt u dit rapport.

Tijdens de informatieavond krijgt u een toelichting op de kaart en bent u uitgenodigd om erop te reageren.

Woensdagavond 16 september 2020
't Kruispunt Linschoten
Nieuwe Zandweg 16
3461 AH Linschoten.

Tijd: inloop 19.00u, aanvang 19.30u, afsluiting omstreeks 21.30u

2. PROCES

Opgave

De ruimtelijke geschiedenis bepaalt tot op de dag van vandaag het veelkleurige aanzien van de gemeente Montfoort. Het meewegen van die geschiedenis (of cultuurhistorie) in planvorming is wettelijk verankerd en valt voor een belangrijk deel onder verantwoordelijkheid van gemeenten.[57]
Maar niet alles kent een historisch belang. En soms zijn keuzes noodzakelijk. Inzicht vooraf in wat wel of niet van cultuurhistorische waarde is, biedt meer duidelijkheid voor betrokkenen. Een cultuurhistorische waardenkaart beantwoordt aan deze wens tot inzicht, zowel voor de deskundigen bij de gemeenten en voor plannenmakers, als voor alle burgers in de gemeente. Hierdoor is de kaart ook een mogelijk interessante bron voor recreatie en toerisme.

Een Cultuurhistorische Waardenkaart is op de eerste plaats een kaart. Deze kaart biedt een overzicht van relevante ruimtelijke historische zaken, zowel beschermde monumenten als onbeschermde cultuurhistorische waarden. Dit kan gaan om gebouwen, lanen, wallen, wegen en waterlopen, terreinen of gebieden.
De cultuurhistorische waardenkaart biedt een actueel overzicht van de aanwezige cultuurhistorisch waardevolle objecten, structuren en ensembles die daadwerkelijk nog in het landschap en de kernen aanwezig zijn. Kennis over verdwenen objecten geeft inzicht in de totstandkoming van de omgeving en is een bron voor verhalen. Deze verdwenen zaken komen ook wel voor op archeologische waardenkaarten en voeren op een cultuurhistorische waardenkaart niet de boventoon. De cultuurhistorische waardenkaart kan geen volledig overzicht van de gemeentelijke geschiedenis geven, omdat bijvoorbeeld ook niet-ruimtelijke, verhalende historie daar onderdeel van is.

Zoals de naam al zegt, betreft het ook een *waardenkaart*. Dat houdt in dat de opgenomen objecten zijn gewogen en gewaardeerd om prioriteiten te kunnen stellen. Niet alles is even bijzonder of historisch waardevol. Sommige zaken hebben voor één persoon betekenis, andere voor de lokale gemeenschap en enkele voor de regio of het land. Deze schifting is van belang als basis voor gemeentelijk erfgoedbeleid: om aan te duiden waar het gemeentebestuur zich voor zou moeten inzetten. Tegelijk kan de betekenis van objecten wijzigen in de tijd, bijvoorbeeld omdat uit nieuw onderzoek blijk dat iets een bijzondere geschiedenis kent of een zeldzaam verschijnsel is. Mede daarom zal de kaart nu en in de toekomst aanleiding geven tot gesprek.

Provincie Utrecht heeft cultuurhistorie hoog in het vaandel staan en stimuleert gemeenten met kennis en middelen om de kennisinfrastructuur op gelijkwaardig niveau te brengen. Daartoe heeft de provincie in haar digitale cultuurhistorische atlas (CHAT) een systematiek aangereikt als vertrekpunt en kapstok voor verdere inventarisatie. Naast een evenwichtig overzicht van al het erfgoed, kiest de provincie voor vijf speerpunten: archeologie, historische buitenplaatsen, militair erfgoed, agrarisch cultuurlandschap en historische infrastructuur. Deze erfgoedthema's markeren de Utrechtse geschiedenis en vormen in meer of mindere mate ook 'rode draden' in gemeente Montfoort.

De nadruk van de cultuurhistorische inventarisatie voor de gemeente heeft gelegen op het bundelen van bestaande informatie en op de kaart zetten, het toevoegen van informatie op structuur- en gebiedsniveau en een waardering van deze elementen en structuren. Het gebied binnen de gemeentegrens is daarbij vlakdekkend in beeld gebracht. Bestaande inventarisaties en digitale geografische informatie van rijk, provincie en gemeenten zijn zoveel mogelijk overgenomen, en indien nodig geactualiseerd en gecontroleerd.

57 Sinds 2012 zijn gemeenten in het kader van het Besluit ruimtelijke ordening (Bro artikel 3.6.1 lid 2) verplicht om cultuurhistorie expliciet mee te wegen in ruimtelijke plannen. Ook in het licht van de nieuwe Erfgoedwet (1 juli 2016) en de op handen zijnde Omgevingswet komt het erfgoed (waaronder gebouwde rijksmonumenten) meer onder de verantwoordelijkheid van de gemeenten te vallen.

Uitgangspunten
Voor het opstellen van de cultuurhistorische waardenkaart zijn vooraf duidelijke kaders geschetst, mede ingegeven door de beoogde diepgang van de inventarisatie en de kaart. Mede gezien de grote hoeveelheid beschikbare gegevens is gevraagd zo efficiënt mogelijk om te gaan met beschikbare bronnen en het veldwerk beperkt te houden en de rapportage beknopt. Over de hele linie is een evenwichtig product beoogd, dat een degelijke basis legt en een kapstok biedt om in de toekomst gegevens te actualiseren en verdiepend onderzoek aan toe te voegen.

Als leeftijdgrens is "vóór 1966 tot stand gekomen" gehanteerd. Dit jaartal werd tot voor kort gehanteerd door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed als begrenzing voor de zogenaamde 'Wederopbouwperiode'.[58] Dit houdt in dat ook de periode 1940-1965 deel uitmaakte van de inventarisatie, waarbij objecten uit deze periode vaak niet eerder zijn geïnventariseerd en momenteel geen status kennen.

Verdere uitgangspunten waren:
- Peildatum: 1 april 2020. Wijzigingen na deze datum, zoals sloop van panden, zijn niet verwerkt op de kaart.
- Archeologie maakt geen deel uit van deze kaart. Hoewel archeologie onderdeel is van de cultuurhistorie, vormt het een eigen onderzoeksveld dat al is vastgelegd in archeologische waardenkaarten.
- De opdracht betreft het gehele grondgebied van de gemeente. Eventueel buiten de gemeentegrenzen doorlopende structuren, zoals wegen en waterlopen, zijn niet doorgetekend en ook zijn gebieden die vroeger wel tot de gemeente(n) behoorden niet meegenomen; een gemeente kent uitsluitend zeggenschap over haar eigen grondgebied.

Juridische status
De cultuurhistorische waardenkaart dient als informatiebron en schept zelf geen juridische voorwaarden. Het is nadrukkelijk wel de bedoeling dat relevante informatie van de cultuurhistorische waardenkaart wordt doorvertaald in andere instrumenten (zoals bestemmings- of omgevingsplannen, welstandsnota, bomenverordening, structuur- of omgevingsvisies e.d.), die wel een juridische status kennen en daarvoor een eigen planologische procedure kennen. Op deze wijze heeft de kaart een taak in de borging van cultureel erfgoed en geeft de gemeente invulling aan haar wettelijke verantwoordelijkheid voor het verankeren van cultuurhistorie in het gemeentelijke beleid, zoals het Besluit ruimtelijke ordening (Bro) voorschrijft. Daarnaast wordt het gemeentelijk erfgoed in kaart vastgelegd, dat ook voor een breder publiek (inwoners, onderzoekers, plannenmakers, recreanten) toegankelijk kan zijn.

Werkwijze
In de inhoudelijke werkzaamheden voor de totstandkoming van de kaart zijn enkele stappen te onderscheiden: bronnenanalyse, bureau-inventarisatie en veldverkenning.

Bronnenanalyse
Uit de cultuurhistorische atlas (CHAT) van de provincie Utrecht is in principe alle informatie overgenomen. Enkele meer (te) grove en grote vlakken zijn echter niet overgenomen, waaronder 'verkaveling', 'nederzetting' en 'boerderijlint'. Van de thematische verkenningen in het CHAT is uitgegaan dat deze correct zijn: militair erfgoed (Oude Hollandse Waterlinie, Koude Oorlog, oorlogsmonumenten), buitenplaatsen (buitenplaatsbiotoop), infrastructuur (provinciale wegen, spoorwegen, vaarwegen, historische landwegen) en watermanagement (kades, dijken). Sommige objecten bleken meerdere keren in het CHAT aanwezig, bijvoorbeeld als vlak én als punt. Informatie bleek niet altijd accuraat (bijvoorbeeld bouwperiode); waar mogelijk is dit gecorrigeerd.

Rijks- en gemeentelijke monumenten zijn zoveel mogelijk geautomatiseerd omgezet van punt of adres naar een vlak (BAG-pand), of handmatig aan een vlak gekoppeld. Hierbij is ook zoveel mogelijk gebruik gemaakt van kadastrale percelen, indien dit een terrein betrof.

58 Het jaartal 1966 houdt tevens verband met een zekere afstand in de tijd, zodat er historische reflectie heeft kunnen ontstaan. Deze 50-jarengrens is ondertussen in het rijksmonumentenbeleid (MoMo) losgelaten.

De contouren van het Beschermde stads- en dorpsgezicht (Linschoten) en Complex Historische Buitenplaats (Linschoten) zijn één-op-één overgenomen van de Rijksdienst voor het Cultureel erfgoed.

Voor de informatie uit het Monumenteninventarisatieproject (MIP) is gebruik gemaakt van het meer volledige en geactualiseerde bestand van de provincie Utrecht. De uit het MIP voortgekomen boekje (uitgeverij Kerckebosch, Stichting Publicaties Oud-Utrecht) vormt een belangrijke gegevensbron voor de gebiedsgeschiedenis tot 1940, zowel de inleiding als de objectbeschrijvingen.

Waar relevant zijn de publicaties van de historische verenigingen geraadpleegd, zoals Heemtijdinghen. Ook zijn de websites van Molendatabase, Historische Vereniging Linschoten of Utrechtse Stichting voor het Industrieel Erfgoed regelmatig geraadpleegd. Waar nodig en relevant zijn beeldbanken van archief-instellingen geraadpleegd. Van de archeologische beleidskaart(en) is kennis genomen. Uit het bestemmingsplan Binnenstad zijn de vier stadstuinen overgenomen, die vanwege het groene en historische karakter zijn beschermd: ommuurde stadstuinen van Vrouwenhuisstraat 18, de tuin achter de hervormde pastorie aan de Hofstraat, de tuin achter Hoogstraat 53 en de tuin van de Commanderije.[59]

De inventarisatie heeft plaatsgevonden met gebruikmaking van verschillende geografische bronnen. Voor panden is de BAG gebruikt. Voor terreinen is de OpenTopo-kaart, historische en recente topografische kaart, actuele kadastrale percelen, gedigitaliseerde kadastrale percelen uit 1832, actuele luchtfoto en de actuele hoogtekaart (AHN) gebruikt. Waar nodig en beschikbaar zijn andere historische kaarten, luchtfoto's en gegevens benut, zoals de bodemkaart, RAF-luchtfoto's uit 1944-1945 en de topografische veldminuten van ca. 1850. Voor de aansluiting is de cultuurhistorische waardenkaart van buurgemeente Lopik bekeken.

Bureau-inventarisatie
In de inventarisatie is ingezet op het op kaart brengen van alle cultuurhistorie tot 1966 en volledige periodisering (datering van objecten). Alle (hoofd)panden van vóór 1966 zijn op kaart gezet. Vanuit bovenstaande bronnen is zoveel mogelijk de ruimtelijke informatie op kaart gezet.

Wat betreft landschap zijn een aantal onderdelen integraal geïnventariseerd. Dit betreft:
- infrastructuur: alle hoofdwegen, openbare wegen en paden
- water: hoofdwaterlopen tot 1832
- bos: kleine (geriefhout)bosjes en productiebossen (met name op Landgoed Linschoten). Deze zijn als agrarisch cultuurlandschap (terrein) geregistreerd. Wanneer een bos reeds als onderdeel van een buitenplaats is opgenomen (als parkbos), is deze niet dubbelop als bos op de kaart gezet.
- historische kernen: contour van de stad Montfoort in 1832 (vergelijkbaar en aanvullend op dorpsgezicht Linschoten)
- terreinen van voormalige steenfabrieken
- bestaande en verdwenen eendenkooien
- boomgaarden, mits van historische relevantie (vóór 1966 als boomgaard in gebruik, evt. hoogstambomen of restant daarvan)
- militaire verdedigingswerken, zoals de twee schansen en de stadsmuur- en gracht van Montfoort
- begraafplaatsen
- kasteelterreinen
- verdwenen poldermolens
- ontginningsblokken en uiterwaarden: oorspronkelijke ontginning, naar de thans nog herkenbare contour
- delfstofwinning: zandgaten (kleiputten zijn op basis van topografie en hoogtekaarten niet te lokaliseren of te begrenzen)

Vanuit de Ruimtelijke Verordening van Provincie Utrecht zouden de CHS-Historische buitenplaatszone (Landgoed Linschoten) en CHS-Militair Erfgoed (Oude Hollandse Waterlinie) als aparte kaartlaag toe-

59 Wissing stedebouw en ruimtelijke vormgeving b.v., *Toelichting op het bestemmingsplan 'Binnenstad' van de gemeente Montfoort*, 2011, p. 41; zie: www.ruimtelijkeplannen.nl, NL.IMRO.0335.BPBinnenstad-vg01.

gevoegd dienen te worden als geldend cultuurhistorisch beleid, vergelijkbaar met de van rijkswege begrensde Stads- en dorpsgezichten en Complex Historische Buitenplaatsen. Ook de huisnummers en bouwjaren uit de BAG (bagviewer.kadaster.nl), de archeologische monumenten en de gemeentelijke lijst van monumentale bomen kunnen ter informatie binnen het GIS-systeem worden toegevoegd.

Een aantal vanuit stakeholders aangedragen cultuurhistorische onderwerpen zijn in overleg met de projectgroep wel of niet op de kaart opgenomen. Wat betreft oude of historische bomen is ervoor gekomen om deze niet op te nemen op de cultuurhistorische waardenkaart, vanwege een te hoog detailniveau, tenzij het een gedenkboom betreft. Gedenkbomen staan vaak op beeldbepalende locaties en bevatten naast de boom vaak een historisch hekwerk. Historische toponiemen zijn vaak historisch relevant, maar vergen een afzonderlijke inventarisatie en lokalisering. Gezien de beperkte ruimtelijkheid zijn deze alleen indien relevant op de kaart opgenomen in de 'beschrijving'.

Verhaallijnen
Om grip te krijgen op de waardestelling en deze op gebiedskarakteristieken te baseren, is met verhaallijnen gewerkt. Voor de clustering van deze verhaallijnen is mede gebruik gemaakt van de thema's zoals deze in het CHAT worden gehanteerd.[60] Deze lijst geldt niet als waardering: niet elk genoemd object, structuur, gebied is automatisch van hoge waarde. Het zijn de thema's en onderwerpen die de gebiedsgeschiedenis en -karakteristieken markeren of er aan herinneren.

Water, klei en steen
De rivieren zijn misschien wel de meest bepalende elementen voor het landschap van de gemeente Montfoort. Montfoort is als stad aan de Hollandse IJssel gevestigd, de dorpskern van Linschoten ligt nadrukkelijk aan de Linschoten-rivier. Deze rivieren waren eeuwenlang ook veel meer dan in de huidige tijd functioneel verbonden met beide kernen, met name wat betreft het transport en personenverkeer over water. Veel elementen die hieraan herinneren zijn ondertussen verdwenen, zoals de steenfabrieken, Montfoortse haven of delen van de jaagpaden, die op de verschillende locaties huidig gebruik en inrichting vaak nog bepalen. Anderzijds zijn de rivieren, de Montfoortse Vaart en de draaibrug bij de IJsselpoort nog tastbare historische hoogtepunten.

Onderdelen GIS-kaart:
- vaarwateren (thema *waterbeheer*, klasse1 *water* + thema *infrastructuur*, klasse1 *water*)
- steenfabrieken (thema *bedrijvigheid*, klasse2 *steenfabriek* + ensemble *steenfabriek*)

Landgoed Linschoten
Landgoed Linschoten vormt binnen de gemeente een bijzonder gebied als enige (resterende) buitenplaats en grootste rijksmonument. De invloed van het landgoed reikte en reikt verder dan de contour van de beschermde complex historische buitenplaats: ook de Montfoortse Vaart en landerijen ten noordwesten van de Haardijk behoren tot het ensemble.

Onderdelen GIS-kaart:
- huis, park, boerderijen, bos en omgeving (ensemble *landgoed linschoten*)

60 De cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht (CHAT) hanteert als thema's: 1. Agrarisch cultuurlandschap; 2. Archeologie [n.v.t.]; 3. Bedrijvigheid; 4. Bestuur; 5. Cultuur; 6. Delfstofwinning; 7. Groenaanleg; 8. Historische buitenplaatsen; 9. Infrastructuur; 10. Militair erfgoed; 11. Onderwijs; 12. Recreatie; 13. Sport; 14. Religieus erfgoed; 15. Waterbeheer; 16. Wonen; 17. Zorg

Linten in het laagland
In samenhang met de grote ontginning van de veengronden in de 12e en 13e eeuw, waarbij polderblokken in het gehele Sticht op instignatie van de bisschop op systematische wijze geschikt werden gemaakt voor de landbouw, kreeg ook het gehele buitengebied van Montfoort haar karakter met boerderijlinten in het open polderlandschap. De ontwatering noopte tot een meer complex beheersysteem met kades (en tiendwegen), weteringen en windmolens, het landgebruik kende een differentiatie die uiteindelijk leidde tot vele geriefhoutbosjes, enkele eendenkooien en plaatselijk uitgestrekte fruitboomgaarden.

Onderdelen GIS-kaart:
- boerderijen, eendenkooien, boomgaarden, geriefhout en productiebos (thema *agrarisch cultuurlandschap*)
- afwatering, (verdwenen) poldermolens, kades (thema *waterbeheer*)
- tiendwegen (klasse2 *tiendweg*)

Leven in stad en dorp
Onderdeel van het reilen en zeilen in dorp en stad zijn de bestuurlijke en maatschappelijke voorzieningen. Daartoe behoren gemeentehuizen en scholen, kerken en begraafplaatsen. Ook de pleinen, verkeerswegen en wateren behoren tot de ‘aders’ van het leven in stad en dorp. Ten slotte vormt het ‘wonen’ ondertussen één van de belangrijkste functies, die in de vorm van woonwijken tegen de kernen ontstonden.

Onderdelen GIS-kaart:
- stadhuis, gemeentehuizen, scholen, brandweerkazernes, openbaar groen (thema *maatschappelijk erfgoed*)
- wegen (thema *infrastructuur*, subthema *landwegen*)
- rivieren, waaraan nederzettingen zijn ontstaan (thema *waterbeheer*, klasse1 *water*, alleen vlakken*)*
- burcht te Montfoort en kastelen (thema *kastelen en buitenplaatsen*, zonder ensemble *landgoed linschoten)*
- kerken en begraafplaatsen (thema *religieus en funerair erfgoed*)
- woningen (thema *wonen*)

<u>Veldverkenning</u>
Voor de veldverkenning golden enkele uitgangspunten. De inventarisatie heeft vanaf de openbare weg plaatsgevonden. Dit is mede vanuit praktisch oogpunt gekozen, omdat het ondoenlijk is om overal toestemming aan te vragen. Hierdoor kan het zijn dat verder op een terrein gelegen objecten niet zijn gezien, bijvoorbeeld een recreatiewoning of een schuur. De veldverkenning heeft deels in het vroege lenteseizoen plaatsgevonden, waardoor er relatief veel doorzicht mogelijk was. Ook is vertrouwd op eventuele aanvullingen door participerende personen.
Bij de veldverkenning lag tevens een focus op het hoofdobject. Bijgebouwen zoals stallen of garages vormen meestal onderdeel van het erf. Daarbij zijn zij vaak ondergeschikt aan het hoofdobject, zowel in vorm en architectuur, als in functie en beleving. Indien de bijgebouwen een beschermde status kennen, zijn deze zoveel mogelijk op de kaart gezet. Ook zijn de bijgebouwen op buitenplaatsen (veelal eerder reeds geïnventariseerd door de provincie) opgenomen.

De bestaande situatie was daarbij leidend (terughoudend met verdwenen objecten). In verband met het doel van de kaart is het enkel relevant om de bestaande situatie in beeld te brengen. Er kan geen ruimtelijk beleid op verdwenen erfgoed worden gemaakt, tenzij het ondergronds en aldus archeologie

betreft. Wanneer het echter verdwenen zaken betreffen die een groter verband verklaren (wanneer een deel is verdwenen) of de huidige landschappelijke situatie verklaren, zijn met name verdwenen lijnen in een enkel geval in beeld gebracht (te denken aan oude wegtracés, dichtgegroeide zichtlijnen of oude meanders van beeklopen) en soms vlakken om inzicht te geven in omvang en spreiding (te denken aan eendenkooien).

De objecten dienen topografisch te duiden zijn (vanaf bepaalde omvang). Dat objecten een bepaalde omvang dienen te hebben, heeft in eerste instantie te maken met het detailniveau van de cultuurhistorische waardenkaart. Met opname van kunstwerken (o.a. bruggen, hekken) is terughoudend omgegaan, mede omdat deze vrijwel altijd onderdeel uitmaken van de historische infrastructuur, die op de kaart is opgenomen.

De veldverkenning voor bouw- en architectuurhistorische waarden heeft plaatsgevonden in de maanden maart tot en met mei 2020. Hierbij zijn in principe alle panden vóór 1966 bekeken. De panden met een monumentenstatus (gemeentelijk of rijks-) zijn niet uitvoerig bekeken, omdat hierover al een oordeel in het verleden heeft plaatsgevonden. De panden die eerder in het Monumenteninventarisatieproject zijn bekeken en niet zijn aangewezen als monument, zijn gecontroleerd op aanwezigheid en gewaardeerd. Hierbij bleken de meest waardevolle panden reeds te zijn aangewezen als monument. Anderzijds bleek een deel van de destijds geïnventariseerde bebouwing thans niet meer aanwezig.
De veldverkenning voor landschappelijke waarden heeft plaatsgevonden in juni 2020.

Beleidsverkenning
Bij de implementatie van de cultuurhistorische waardenkaart verdienen enkele aspecten aandacht, welke in de projectgroep zijn besproken en aan de gemeenteraad zijn gepresenteerd.
Reeds geldend vanuit bestaande wetgeving zijn de regels als gevolg van aanwijzing als rijksmonument of gemeentelijk monument. Daarnaast zijn in de verschillende bestemmingsplannen cultuurhistorische waarden geborgd, zoals voor het beschermd dorpsgezicht van Linschoten en de historische binnenstad van Montfoort. Ook kent gemeente Montfoort de Erfgoedverordening gemeente Montfoort 2020 en de Subsidieverordening in stand houding gemeentelijke monumenten Montfoort 2020.
Een volgende stap is de cultuurhistorische waardenkaart als informatiedocument door de gemeenteraad van Montfoort vast te stellen. De op de kaart aangegeven waarden gelden daarmee als attentie, waarbij geadviseerd wordt daarnaar te handelen. De gemeente voorziet in het vastleggen van beleid ten aanzien van de cultuurhistorische waardenkaart in een Erfgoednota.

Op termijn is de borging van cultuurhistorische waarden in relatie tot de Omgevingswet verplicht. Daarbij worden de waarden van de kaart overgenomen in bestemmings- en omgevingsplannen, waarbij een planprocedure wordt doorlopen en rechtszekerheid van belanghebbenden aan de orde komt.
Voor de hoog gewaardeerde objecten, welke thans nog geen juridische status kennen, ligt voor de hand om te onderzoeken of deze een monumentenstatus kan worden verleend. Dit zou op basis van objectgericht detailonderzoek dienen te worden onderbouwd. Daarbij kan ook worden verwezen naar de ensemblewaarden en de omgevingskwaliteit van een object.

De kaart is de huidige stand van zaken, wat onverlet laat dat in de toekomst wijzigingen nodig kunnen zijn. Een deel van het beheer zal bestaan uit het doorvoeren van nieuwe inzichten, bijvoorbeeld als gevolg van nieuwe vondsten, gewijzigde situaties, opschuiving naar een nieuwe erfgoedperiode (van wederopbouwperiode naar ‘post 65’) of nieuw aangedragen informatie (specifieke onderzoeken, hist. verenigingen, etc.). Deze periodieke actualisatie vraagt om een zorgvuldige procedure, te denken aan autorisatie door een deskundige, op de eerste plaats door de gemeente en desgewenst met raadpleging van externe deskundigheid. De wethouder heeft voorgesteld elke vier jaar een actualisatie en herijking op te nemen in de programmabegroting.

Afstemming

Project- en klankbordgroep
Voor de begeleiding en afstemming is een gezamenlijke project- en klankbordgroep gevormd. Hierin namen als vertegenwoordigers van de opdrachtgever de gemeentelijke ambtenaren deel, alsmede een aantal lokale deskundigen vanuit verschillende historische verenigingen. Voor de samenstelling, zie bijlage 1.

Informatieavonden
Er hebben twee publieke informatieavonden plaatsgevonden. De eerste (februari 2020) was introducerend en informerend; in de tweede bijeenkomst (september 2020) is de concept-waardenkaart voorgelegd.
De informatieavonden waren goed bezocht. Op de eerste avond in Montfoort waren ca. 30 aanwezigen en bij de tweede avond in Linschoten waren ca. 20 personen. Op de eerste avond werd aangegeven dat men onder meer trots was op het kasteel, stadhuis, molen en stadspoort te Montfoort, het gaaf bewaarde wegenpatroon van de historische binnenstad, de schutsluis, de vaart en de kwakelbruggetjes, het ontginningspatroon en het open polderlandschap. Uitingen van zorg gingen over bouwplannen, verdwenen delen van de stadsgracht en het jaagpad, verpauperde panden of het stilaan verdwijnen van oude graven op de begraafplaats en boerderijen in de boerderijlinten. Tenslotte werd benadrukt om vooral de Engherkade, eendenkooien, Hoge Werf, zichtlijnen van Huis te Linschoten, lintbebouwing van Willeskop, steenfabriek IJsseloort, cultuurhuis, Oude Hollandse Waterlinie, IJsselplein, binnentuinen, BB-bunker, voormalige kantoor van houthandel De Goederen, molenstomp van De Hoop, geriefhoutbosjes aan de Van Rietlaan, gemaal op de Voorvliet, molen en weitje van Kromwijk op Liefhoven, engelenramen in de boerderijen, Appellaantje en slangenmuur in Linschoten niet te vergeten.

Naast de ambtelijke vertegenwoordiging was de bestuurlijk verantwoordelijke wethouder eveneens aanwezig. De inbreng was nuttig en de sfeer was goed, waarbij de genoemde zaken tevens relevant waren als indicatie voor cultuurhistorische onderwerpen en plekken die onder de bewoners leven. Inhoudelijk waren de opmerking vaak nuttig en konden worden verwerkt; enkele opmerkingen vielen buiten het kader van de Cultuurhistorische Waardenkaart bijvoorbeeld omdat genoemde zaken van na 1966 waren, niet ruimtelijk of te klein waren, archeologisch van aard of verdwenen waren, of niet voldoende onderbouwd konden worden. Naast de twee informatieavonden is op 24 september de gemeenteraad voorgelicht tijdens een Raadsinformatieavond.

Raadpleegkaart
Ten behoeve van het meekijken met de vorderingen en maken van opmerkingen en aanvullingen door project- en klankbordgroep is een digitale, interactieve webkaart beschikbaar gesteld. Tussen 7 juli en 15 augustus 2020 hebben project- en klankbordgroep opmerkingen bij de conceptkaart kunnen plaatsen. De raadpleegkaart is tussen 9 september en 1 oktober 2020 opengesteld voor alle geïnteresseerden, waarop diverse reacties zijn gevolgd en - waar relevant - zijn verwerkt.

Collage van foto's in Linschoten.
(Bron: Vereniging Oud-Linschoten).

Waarderingsmethode

Uitgangspunten
De geïnventariseerde objecten zijn voorzien van een waardering. Deze waardering is gebaseerd op de Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek (Rijksgebouwendienst, RCE e.a., 2009)[61], Richtlijnen tuinhistorisch onderzoek (Rijksgebouwendienst, RCE e.a., 2012)[62] en de richtlijnen Cultuurhistorisch onderzoek in de vormgeving van de ruimtelijke ordening (RCE, 2013).[63] In deze richtlijnen worden cultuurhistorische waarden in drie gradaties onderscheiden:

- waardevaste elementen, bij wet of verordening beschermde objecten met een hoge monumentwaarde, van cruciaal belang voor de structuur en/of de betekenis van het gebied (bijvoorbeeld Rijksmonumenten, Gemeentelijke monumenten, Stads- en Dorpsgezichten);
- waardevolle elementen, niet formeel beschermde objecten met een positieve monumentwaarde, van belang voor de structuur en/of de betekenis van het gebied (bijvoorbeeld MIP-objecten, Beeldbepalende historische panden, verder aangevuld tijdens onderzoek);
- indifferente elementen met een beperkte monumentwaarde, van weinig belang voor de structuur en/of de betekenis van het gebied.

Aan de waarderingsmethodiek heeft een gebiedsgerichte benadering van erfgoed ten grondslag gelegen. De eindwaarde die aan geïnventariseerde items is toegekend, werd gebaseerd op een evenwichtige weging van zowel object-, ensemble-, als gebiedswaarden. Bij beschermde monumenten is een herwaardering in het kader van de cultuurhistorische waardenkaart niet aan de orde geweest; deze objecten zijn in het verleden al gewaardeerd als ‘waardevast’. Deze waardering behoeft geen verdere onderbouwing en de juridische status staat verder niet ter discussie. Objecten van na 1966 vielen buiten dit onderzoek en zijn dus ook niet gewaardeerd.
Aangezien de inventarisatie met name een selectie – en geen inhoudelijke doorgronding – van elementen betrof, kan feitelijk beter over een kwalificatie of categorisering van elementen worden gesproken dan van een waardering. Aanvullend detail- en archiefonderzoek maakte geen onderdeel uit van deze aanbieding. Er mag van worden uitgegaan dat nader detail- en archiefonderzoek ook de waardering kan specificeren.

Bij de waardering van niet eerder geïnventariseerde objecten is alleen de verschijningsvorm vanaf de openbare weg op basis van ‘best professional judgement’ getoetst aan de criteria, en zijn andere belangrijke onderzoeksgegevens niet of slechts in beperkte mate betrokken (namelijk van het gebouw zelf het interieur, de constructie, de bijgebouwen, het erf en de beschikbare archiefgegevens incl. bouwdossier). Daarbij is het onvermijdelijk dat gegevens die van belang zijn voor de waardering (zoals exacte datering, oorspronkelijke functie, verbouwingen, uitbreidingen, architect en oorspronkelijk gebruik) niet in de waardering en dus de selectie voor de Cultuurhistorische Waardenkaart betrokken zijn. Dit is evenwel inherent aan het schaalniveau en de doelstelling van de Cultuurhistorische Waardenkaart. In de toekomst kan en zou een waardenkaart moeten worden bijgesteld, aangevuld en geactualiseerd. Met name voor gebouwen is de kaart geen eindstation, maar vervult zij een signaalfunctie voor vervolgonderzoek.

61 https://cultureelerfgoed.nl/sites/default/files/publications/richtlijnen-bouwhistorisch-onderzoek.pdf
62 https://cultureelerfgoed.nl/sites/default/files/publications/richtlijnen-tuinhistorisch-onderzoek.pdf
63 https://cultureelerfgoed.nl/sites/default/files/publications/cultuurhistorisch-onderzoek-in-de-vormgeving-van-ruimtelijke-ordening.pdf; zie ook: https://kennisbank.monumentengemeenten.nl/cultuur-en-bouwhistorische-waarden/cultuurhistorische-waarden/; https://www.mooinoord-holland.nl/inhoud/uploads/2015/11/Cultuurhistorische-waarden-in-bestemmingsplannen-april-2013.pdf

Monumentenstatus
Ten eerste is onderscheid te maken tussen juridische of wettelijke status en (cultuurhistorische) waardering. Een object kent een juridische status indien het is aangewezen als rijksmonument of gemeentelijk monument (en als zodanig is ingeschreven in het beperkingenregister).[64] Voor de inventarisatie is gebruik gemaakt van de gegevens over rijks- en gemeentelijke monumenten die beschikbaar zijn gesteld door respectievelijk de RCE en de gemeente.[65] Doordat deze waarden juridisch zijn vastgelegd, wordt gesproken over 'waardevaste elementen'. Omdat deze objecten en complexen juridisch vastliggen, zijn er (in het kader van de cultuurhistorische waardenkaart) geen wijzigingen in aangebracht.

Naast de beschermde monumenten, zoals hierboven bedoeld, zijn er andere objecten, structuren en gebieden met cultuurhistorische waarde, op de cultuurhistorische waardenkaart aangeduid als 'waardevol'. Deze als cultuurhistorisch waardevol aangeduide zaken zijn zorgvuldig en deskundig geselecteerd en breed besproken, maar kennen daarmee niet automatisch een planologische status. Hiertoe zal een afzonderlijk, passend planologisch proces dienen te volgen, zoals opstelling van een omgevingsplan. In het omgevingsplan kan aan een object, structuur of gebied een (dubbel)bestemming als cultuurhistorische waardevol of beeldbepalend worden gegeven. De cultuurhistorische waardenkaart fungeert hierdoor hoofdzakelijk als attentiekaart.[66]

Waarderingsniveaus
Naast de 'status' vraagt het CHAT om waardering op drie niveaus: hoog, midden en laag.[67]
Omdat het voor de cultuurhistorische waardenkaart wenselijk is de trits 'waardevast, waardevol en indifferent' te vertalen naar 'hoog, midden en laag' wordt voorgesteld om de als waardevol beoordeelde elementen te verdelen over de waarderingsniveaus 'hoog' en 'midden':

- indien een element eerder is gecategoriseerd, maar geen monumentenstatus heeft gekregen (MIP-object, beeldbepalend pand, etc.):
    - in principe 'midden';
    - tenzij nu (via waarderingscriteria) als uitzonderlijk beoordeeld, dan 'hoog';
    - of als blijkt dat object ondertussen niet meer aanwezig is of zwaar is aangetast, dan 'laag' of afvoeren van lijst/kaart.
- indien een element als uitzonderlijk wordt beoordeeld en voldoet aan selectiecriteria (maar buiten eerdere monumentenselecties viel): hoog (en met de suggestie om een monumentenstatus te overwegen)

64 Zie: http://wetten.overheid.nl/BWBR0016876/2016-07-01; https://www.kadaster.nl/wkpb
65 Zie: https://cultureelerfgoed.nl/monumentenregister; https://cultureelerfgoed.nl/rijksmonumenten%20kaartlagen
66 Zie ook voorbeelden elders:
- Westerveld – Cultuurhistorische waardenkaart, RAAP, 2012: inventarisatie, geen waardering.
- Ede – Cultuurhistorische waardenkaart, RAAP/Overland/Van Meijel, 2013: gaat uit van meerdere niveaus: "Door in de integrale waardering niveaus te hanteren (hoog, middelhoog, middellaag, laag) kan de gemeente bovendien prioriteiten stellen."
- Krimpen aan de IJssel – Cultuurhistorische waardenkaart, Hazenberg Archeologie, 2013: selectie op 4 thema's, passend bij de lokale ontstaansgeschiedenis.
- Bloemendaal - Cultuurhistorische waardenkaart, Vestigia, 2014: gaat uit van waardevaste en waardevolle objecten. Waardevolle objecten geïnventariseerd en geselecteerd op basis van 4 thema's volgend uit gemeentelijke structuurvisie.
- Wageningen – Cultuurhistorische waardenkaart, RAAP/Overland/Van Meijel/Bet, 2016: gaat uit van 5 waarderingsniveaus, gewogen naar: "1) Verandering van de topografische structuur (weging 30%). In hoeverre is het landschap sinds de 19e eeuw veranderd wat betreft perceelsindeling, perceelsgrenzen, sloten-, beken- en wegenpatroon? 2) Verandering van de fysiognomie (weging 30%). In hoeverre is het landschap veranderd wat betreft de (spreiding van) verticale elementen in het landschap (bos, houtwallen, bebouwing)? 3) Bijzondere kenmerken (weging 40%). Dit criterium staat voor de aanwezigheid van een bijzondere waarde die niet in de veranderingscriteria is te vangen (zeldzaamheid, historische zeggingskracht van een gebied, aanwezigheid bijzondere fenomenen, zichtbaarheid). Omdat dit criterium enigszins 'subjectief' is, bestaat er voor elk deelgebied een nadere toelichting."
- Lopik – Cultuurhistorische waardenkaart, Lantschap/BBA/Optifield, 2017: waardering in hoog, middel en laag; rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten zijn genoteerd als 'hoge waarde'. De waardering is een gewogen oordeel over de cultuurhistorische betekenis van het object op basis van: herkenbaarheid, herinneringswaarde, zeldzaamheid, kenmerkendheid, gaafheid, (landschaps-)architectuur, samenhang (ensemblewaarde), structurerende werking, gaafheid omgeving en informatiewaarde.
67 In de Richtlijnen wordt eveneens in drie niveaus gewaardeerd en gesproken over hoog, positief of indifferent.

- indien een element via ander beleid is aangewezen (met cultuurhistorische motivatie), bijvoorbeeld inventarisatie Kleine Landschapselementen in PRV: hoog

Dit houdt in dat waardevaste elementen automatisch zijn geclassificeerd als 'hoog', maar daarbinnen een uitzonderlijk niveau (status) behouden. In eerdere monumenteninventarisaties en –selecties afgevallen elementen, zoals de MIP-objecten, zijn thans in principe geclassificeerd als 'midden'; tenzij deze volgens de waarderingscriteria uitblinken en 'hoog' zijn gewaardeerd. De als 'midden' gekwalificeerde objecten zullen bijvoorbeeld in het beleid de positie van 'karakteristiek' of 'beeldbepalend' kunnen krijgen. De als indifferent gewaardeerde elementen, die wel onderdeel zijn geweest van de inventarisatieselectie maar doordat deze te algemeen zijn of anderszins niet aan de waarderingscriteria voldoen, is een classificatie 'laag' toegekend.

De binnen het project van de cultuurhistorische waardenkaart als 'hoog' gekwalificeerde elementen, die dus nog geen wettelijke status kennen, kunnen (als selectie) worden aangedragen om in de toekomst een monumentenstatus te krijgen.

Criteria
De cultuurhistorische waardekaart betreft een overzicht van bekende (geïnventariseerde), zichtbare (thans aanwezige) en bovengrondse (niet-archeologische) waarden. Als eerste selectiecriterium voor de inventarisatie geldt een aanleg/ontstaan vóór 1966, waarbij het element:
- thans nog aanwezig is, of
- thans verdwenen is, maar in sterke mate samenhangt met nog aanwezige delen (van tracé of structuur), of in sterke mate van invloed is op een huidige structuur (bijvoorbeeld een verdwenen wegtracé in de stedebouwkundige structuur van een dorp, of een verdwenen parkaanleg in de verkaveling).

Vervolgens zijn de opgenomen elementen gewaardeerd. In de richtlijnen bouwhistorisch en tuinhistorisch onderzoek worden de volgende deelwaarden onderkend, die allen op vooraf benoemde criteria worden beoordeeld, zoals gaafheid en zeldzaamheid:
1. Algemene historische waarden (gerelateerd aan maatschappelijke ontwikkelingen/brede context)[68];
2. Ensemblewaarden (samenhang) en stedenbouwkundige waarden[69];
3. Architectuurhistorische, bouwhistorische of tuinhistorische waarden (tuinarchitectuurhistorisch en tuintechnisch)[70];
4. Waarden vanuit de gebruikshistorie (gerelateerd aan het object van onderzoek).[71]

68 Wat betreft algemene historische waarde gaat het onder meer om: representatie van culturele, sociaaleconomische en/of geestelijke ontwikkeling, representatie van geografische, landschappelijke en/of bestuurlijke ontwikkeling, representatie van technische en/of typologische ontwikkeling, of als innovatief / vroeg / pionier.

69 Bij ensemblewaarde kent een object belang als onderdeel van een groter geheel dat van betekenis is, dat vanwege de situering verbonden is met de (geschiedenis van de) omgeving, vanwege de wijze van ontginning/verkaveling/inrichting/voorzieningen, voor het aanzien van de omgeving of vanwege de kwaliteit van samenhangende onderdelen en de ruimtelijke relatie met omgeving (groen, wegen, water, bodem).

70 Een object kent architectuurhistorische, bouwhistorische of tuinhistorische waarde vanuit een belang voor de geschiedenis van de (tuin)architectuur en/of tuin- of bouwhistorie, voor het oeuvre van de (tuin- en landschaps)architect, wegens het idee achter de aanleg en/of motief van de opdrachtgever, vanwege de afleesbaarheid van de historische gelaagdheid, vanwege de esthetische en ruimtelijke kwaliteiten (van het ontwerp), ornamentiek en/of interieurafwerking, vanwege de compositie, onderlinge samenhang en/of ordening van onderdelen, of vanwege het (innovatieve) materiaalgebruik, horticulturele traditie, gebruikte beplanting en/of dendrologische aspecten. Landschapshistorische waarde wordt tevens ontleent aan de kenmerkendheid van de gebiedsontwikkeling, ontginningsgeschiedenis of inrichtingswijze en/of de samenhang met de ondergrond.

71 Gebruikshistorische waarde komt voort uit een belang vanwege (de ordening, samenhang of inrichting van onderdelen, passend bij) een (historisch) gebruik, functie of productie, of als herinnering aan een historische gebeurtenis of prominente bewoner, gebruiker of opdrachtgever. Hier speelt tevens belevingswaarde een rol, vanuit een belang van afleesbaarheid van (historisch) gebruik, continuïteit, verhaal en gelaagdheid, van ruimtelijke kwaliteit en verzorgdheid, en van aanzicht, beeld of silhouet.

Om aan deze waarderingscriteria handen en voeten te geven zijn de volgende indicatoren gehanteerd voor het signaleren en toekennen van waarden:

- **herkenbaarheid (beleving)**: herkenbaarheid van de historische waarde kan zich manifesteren in zowel vormeigenheid als gelaagdheid. Bij vormeigenheid, in de zin van herkenbaarheid van oorspronkelijke vorm of onveranderlijkheid in de tijd, speelt gaafheid ten opzichte van de primaire vorm een rol (originaliteit van de materie, authenticiteit). Dan is er ook sprake van informatiewaarde. In de loop der tijd kan de vorm ook gewijzigd zijn, waarbij de primaire vorm is aangetast in fysieke staat en/of herkenbaarheid, en waarbij zich nieuwe historische lagen hebben gevormd (maar ook ouderdom zichtbaar is in de vorm van 'patina'). Een functiewijziging kan grote impact op de vormgeving hebben, terwijl in andere gevallen de functie wel is gewijzigd, maar qua vorm of uitvoering is aangepast aan of ingepast in de historische situatie. Ouderdom of periode van ontstaan kan een belangrijke graadmeter zijn voor bijzonderheid (zeldzaam of zeldzaam geworden), continuïteit in vorm en functie (gaafheid) en de beleving. Bijvoorbeeld omdat groen erfgoed vergankelijkheid kent, zijn oudere elementen in de regel ook relatief zeldzaam. Wat betreft beleving kan herkenbaarheid ook leiden tot ruimtelijk beeldbepalende objecten. *Indicator: onveranderlijkheid in tijd (ouderdom)*;
- **samenhang (context)**: in haar context of samenhang kan een element onderdeel zijn van een (grotere) structuur of patroon, dat fysiek of in betekenis met elkaar in verbinding staat; bewust zo gemaakt (compositie) of in samenhang (geleidelijk) ontstaan (ensemble). Een dergelijke relatie kan bijvoorbeeld bestaan uit een logisch (en als geheel gerealiseerd) ontwerp/plan of een functionele samenhang tussen gebouwen en terreinen (boerderij en landerijen; landhuis en tuin). Beleving speelt ook hierbij een rol, aangezien een complex van herkenbaar samenhangende en structurerende objecten of een object in een congruente en gave omgeving bijzonderder en interessanter is dan (enkel) een individueel object. *Indicator: verbondenheid met andere objecten*;
- **kenmerkendheid (intrinsiek)**: het kan gaan om representativiteit van een voor de regio, plaats of gebruiksgeschiedenis kenmerkende ontwikkeling of om een in ontwerpstijl of oeuvre exemplarisch object. Een object kent mogelijk ook een hoge informatie- of wetenschappelijke waarde. Hierbij speelt ook zeldzaamheid of bijzonderheid een rol, die kan worden aangeduid als de betekenis of relevantie voor het gebied, waarbij verschil kan worden gemaakt in wezenlijke elementen (systeemdelen of gebiedsdragers) en juist uitzonderlijke elementen met een nadrukkelijk verhaal. Ook herinneringswaarde van een monument aan een ontwikkeling, gebeurtenis of persoon speelt hierbij een rol. *Indicator: verhaal*.

Bovenstaande aspecten dienden met name als checklist bij de (motivatie van de) beoordeling; er is geen weging per object geformuleerd. Bij de waardering werd enerzijds uitgegaan van consequentheid: indien een object op de ene plaats vergelijkbaar is met een object op een andere plaats, zijn beiden gelijk beoordeeld. Anderzijds kan vanuit de gebiedsgeschiedenis de betekenis verschillen die aan een object wordt verleend, zodat deze in waarderingsniveau kan stijgen. Bij een sterke samenhang, bijvoorbeeld in geval van een woningbouwcomplex of landgoed, is een gebied als ensemble aangewezen. De toekenning van een waarde is op basis van de thans bekende gegevens en best mogelijke deskundige inschatting.

Bovenstaande waarderingsmethode is gebruikt als raamwerk voor het opstellen van de Cultuurhistorische Waardenkaart. De uitkomsten van de waardestelling zijn voorgelegd aan de project- en klankbordgroep.

Nieuwe monumenten?
Het toekennen van een (nieuwe, gemeentelijke) monumentenstatus aan een hoog gewaardeerd object is op termijn mogelijk en kan binnen het cultuurhistorische waardenkaart-project worden aanbevolen of gesuggereerd. Het ligt echter niet in de aard en schaal van het onderzoek van de Cultuurhistorische Waardenkaart om monumenten aan te wijzen. Hiertoe zou aanvullend (archief) onderzoek nodig zijn per individueel object om tot een zorgvuldige onderbouwing, externe waardering (vergelijkende waardestelling) en (juridisch-planologische) aanwijzingsprocedure te komen.

Schaalniveaus
Op de cultuurhistorische waardenkaart zijn enkele grote vlakken aangeduid, bijvoorbeeld de te onderscheiden polderblokken en de binnenstad van Montfoort. Deze zijn te beschouwen als ruimtelijke ensembles, waarvan de betekenis uitstijgt boven een individueel object/pand en de beleidsmatige implicatie dan ook niet objectgericht is. Zo geldt dat voor de polderblokken en buitendijkse gebieden gedoeld wordt op waardevolle karakteristieken, zoals het regelmatige slotenpatroon, open landschap, afwisselende bebouwingslint en onbebouwde tiendwegen, zij- en achterkades. Voor de contour rond de historische binnenstad van Montfoort geldt dat de karakteristieken, zoals stratenpatroon, stadstuinen en restanten van de stadsmuur en -gracht, zouden mogen worden beschermd conform een beschermd stadsgezicht. In het vigerende bestemmingsplan ‘Binnenstad’ is hier reeds aandacht aan besteed en het zou in een volgende versie kunnen worden bestendigd.

LIJST ADRESSEN VAN AANVULLEND GEWAARDEERDE PANDEN
Dit betreffen de objecten die geen monument zijn en binnen de inventarisatie van de cultuurhistorische waardenkaart een hoge waarde hebben gekregen en waar een attendering van uitgaat.

WAARDE 'HOOG'

Agrarisch cultuurlandschap

Blindeweg 3	boerderij
Blokland 5	boerderij
Blokland 34	boerderij
Blokland 38	boerderij
Blokland 42-44	boerderij
Blokland 48	boerderij
Blokland 50	boerderij
Blokland 52	boerderij
Blokland 54	boerderij
Blokland 58	boerderij
Blokland 66-64	boerderij
Blokland 70	boerderij
Blokland 74	boerderij
Blokland 78	boerderij
Blokland 82	boerderij
Blokland 86	boerderij
Blokland 88	boerderij
Blokland 90	boerderij
Blokland 96	boerderij
Blokland 106	boerderij
Blokland 112	boerderij
Blokland 116	boerderij
Blokland 118	boerderij
Cattenbroekerdijk 20	boerderij
Cattenbroekerdijk 22	boerderij
Cattenbroekerdijk 28	boerderij
Cattenbroekerdijk 39	boerderij
Cattenbroekerdijk 46	boerderij
Doeldijk 22	boerderij
Engherzandweg 45	boerderij
Kadepad ong.	duiker in Rapijnerwetering onder vaart
Korte Linschoten Oostzijde 19	boerderij
M.A. Reinaldaweg 42	boerderij
M.A. Reinaldaweg 55	boerderij
Mastwijkerdijk 1	boerderij
Mastwijkerdijk 25	boerderij
Mastwijkerdijk 21	fruitbedrijf
Provincialeweg 64	boerderij
Provincialeweg 114	boerderij
Schoolstraat 9-11	boerderij, later tevens landbouwvereniging 'De Eendracht'
Tussen Reinaldaweg-Liefhovendijk	Amerikaanse windmotor
Waardsedijk 2	boerderij
Waardsedijk 11	boerderij
Waardsedijk 15	boerderij
Willeskop 42	boerderij
Willeskop 29	boerderij
Willeskop 35	boerderij
Willeskop 37	boerderij

Willeskop 43	boerderij
Willeskop 49	boerderij
Willeskop 57	boerderij
Willeskop 59	boerderij
Willeskop 61	boerderij
Willeskop 63	boerderij
Willeskop 65	boerderij
Willeskop 134	boerderij
Willeskop 136	boerderij
Willeskop 59	boerderij
Willeskop 75	boerderij
Willeskop 79	boerderij

Bedrijvigheid

Dorpstraat 45	winkel met 19e-eeuwse winkelpui (Linschoten)
Hofdijk (ongenummerd, bij 18)	dienstwoning(en) voormalige lakfabriek
Hoogstraat 16	winkel
Hoogstraat 22 (achter)	pakhuis behorend bij winkel aan de Hoogstraat (GM)
Hoogstraat 35-37	vml. herberg Het Vergulde Hoofd, waarschijnlijk ouder casco
Hoogstraat 40	winkel (naoorlogs)
Hoogstraat 60	winkel met werkplaats (naoorlogs)
Hoogstraat 64	werkplaats Onder de Boompjes (nr. 31?)
Keizerstraat 1	winkel
Keizerstraat 25	winkel (naoorlogs)
Korte Linschoten Oostzijde 3	kantoor houthandel H.C. de Goederen (Linschoten)
Korte Linschoten Oostzijde 5	Directeurswoning houthandel H.C. de Goederen (Linschoten)
Lieve Vrouwengracht 23	pakhuis/loods op achterterrein aan de Molenstraat
Mannenhuisstraat 5-7 / Achterstraat 8	Koster's Goederenhandel
Verlengde Hoogstraat 14	directeurswoning voormalige carrosseriefabriek
Verlengde Hoogstraat 21-41	arbeiderswoningen voormalige carrosseriefabriek (complex)
Willeskop 45	chauffeurscafe
Willeskop 98-112	arbeiderswoningen

Infrastructuur

Blindeweg 9-11	dienstwoningen
IJsselpoort brug	draaibrug over de Hollandse IJssel bij Montfoort
Julianalaan 14	pompgebouw
Mastwijkerdijk bij 140	voormalige hefbrug
Onder de Boompjes 25	veerhuis De Oude Lamp
Weidepad 1	gemaal (Linschoten)

Maatschappelijk erfgoed

Heiliglevenstraat 4	Zaal R.K. jongensvereniging St. Joseph
Kerkplein 7	School De Wingerd (Linschoten)
Korte Linschoten Oostzijde 6	Wijkgebouw Groene Kruis (Linschoten)
Nieuwe Zandweg 14 (bij)	Berghoef (herinnerings)bank (Linschoten)
Pastoor Spaanplein 1-7	R.K. meisjesschool
Plaats 4	Onderwijzerswoning
Strick van Linschotenstraat 2	Brandweerkazerne (Linschoten)
Vrouwenhuisstraat 2-14	R.K. jongensschool (oorspronkelijk openbare lagere school)
Zevenhuisstraat 1	telefooncentrale

Militair erfgoed

Achterdijk 4-12	huizen gebouwd tegen de middeleeuwse stadsmuur

Achterdijk 14-20	huizen gebouwd tegen de middeleeuwse stadsmuur
Nieuweweg/Willeskop ong.	Commandopost BB

Religieus en funerair erfgoed

Dorpstraat 49	Kosterswoning (Linschoten)
Dorpstraat 51	Pastorie (Linschoten)
Julianastraat ong.	baarhuisje alg. begraafplaats
Lodewijkstraat ong.	baarhuisje r.k. begraafplaats
Nieuwe Zandweg 16	gereformeerde kerk (Linschoten, nu protestantse kerk)

Wonen

Doeldijk 5	woonhuis
Dorpstraat 41	woonhuis 18e eeuw (Linschoten)
Heiliglevenstraat 4	begrenzing monument onduidelijk
Heiliglevenstraat 10	woonhuis
Hofstraat 13-15	dubbele middenstandswoning
Hoogstraat 4	woonhuis kop Hoogstraat
Hoogstraat 38	burgemeesterswoning
Hoogstraat 62	woonhuis (1950)
Molenstraat 15-17	woning tegen middeleeuwse stadsmuur
Plaats 1	woonhuis (vermoedelijk ouder casco)
Plaats 3	vml. burgemeesterswoning
Provincialeweg 137-141	woning met garage
Vaartkade Zuidzijde 3	secundaire (historisch) bebouwing aan het water (Linschoten)
Vaartkade Zuidzijde 16-19	arbeiderswoningen? (complex Linschoten)
Willeskop 9	directeurswoning
Willeskop 25	woning
Willeskop 72	dienstwoning

Vermoedelijk oudere casco's Montfoort

Heiliglevenstraat 6-8
Hoogstraat 13
Hoogstraat 18-20
Hoogstraat 26
Hoogstraat 30
Hoogstraat 32
Hoogstraat 42
Hoogstraat 43
Hoogstraat 52
Om 't Wedde 7-7a
Plaats 1

WAARDE 'MIDDEL' (buiten MIP)

Dorpstraat 1	vml. dienstwoningen houthandel De Goederen
Dorpstraat 23	tbc-huisje in achtertuin
Havenstraat 7	winkel
M.A. Reinaldaweg	Ambachtsherenbrug (Linschoten)
Mastwijkerdijk 52	boerderij
Oude Boomgaard 3 en 4	woonhuizen naoorlogs
Oude Boomgaard 9	woonhuis met werkplaats
Raadhuisstraat 6-8	dubbel woonhuis
Zevenhuisstraat 6	timmerloods naoorlogs

COMPLEXEN

Hoogstraat 45-47 en 49-51	dubbele woonhuizen
Hoogstraat 66-78	woonhuizen en winkel
Heiliglevenstraat oostzijde	opeenvolgende brede panden
Lange Kerkstraat 6-12	complex woonhuizen
Lieve Vrouwengracht 1-9	complex arbeiderswoningen
Molenstraat 7-11	complex arbeiderswoningen
Verlengde Hoogstraat 21-41	arbeiderswoningen voormalige carrosseriefabriek
Willeskop 98-112	complex arbeiderswoningen

ENSEMBLES

Hoge Werf (midden waarde)	naoorlogs woningbouwcomplex met achtertuinen en centrale openbare ruimte
Wilhelminaplein (midden waarde)	woningbouwcomplex met centraal plantsoen
IJsselplein (midden waarde)	samenhangend, buitenstedelijk gebied en entree tegenover IJsselpoort als vml. markt (te herkennen aan verbreding in de weg), begin van de vaart (met schutsluis), IJsselbrug, en diverse woningen
Korte Linschoten w.z. 31 De Hoop (hoge waarde)	cluster van woon- en bedrijfsgebouwen rondom vml. korenmolen De Hoop, waaronder een molenromp, molenaarswoning en arbeiderswoningen
Linie van Linschoten (hoge waarde)	complex van opgeworpen schansen aan weerszijden van de M.A. Reinaldaweg, in samenhang met wateraanvoer, grachten, beplantingen, verlaagd terrein en inundatieveld.

BRONNEN

Literatuur

Arcadis, OKRA landschapsarchitecten bv e.a., *OHW, gebiedsvisie 2022, 350 jaar Oude Hollandse Waterlinie, de vier kernwaarden*, 28 maart 2014.

Baas, H.G., P.P.D. Burm, W.A. Ligtendag & V. Vreugdenhil, *Ontgonnen Verleden. Inzoomen op de historisch-geografische ontwikkeling van het Nederlandse landschap*, 2001.

Berendsen, H. J. A., M. I. J. G. Cortenraad, Het ontstaan van het landschap in de omgeving van Montfoort, in: *Heemtijdinghen*, 19 (1983) 3, p. 41–53.

Blijdenstijn, R., *Tastbare Tijd 2.0*, Provincie Utrecht, 2015.

Blijdenstijn, R., M. Kooiman, *Architectuur en Stedebouw in de provincie Utrecht 1850-1940*, Waanders Uitgevers / Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zwolle / Zeist, 1996.

Boer, E.A.M. de, *Gemeente Montfoort, Plangebied Liefhovendijk 2 te Linschoten, Cultuurhistorisch onderzoek*, BAAC Rapport V-18.0310, oktober 2018.

Boon, J.G.M., De nieuwe vaart van Montfoort naar Linschoten, in: *Heemtydinghen: orgaan voor de streekgeschiedenis van het StichtsHollandse grensgebied*, 22 (jan. 1968), p. 8-18.

Borger, Guus, Adriaan Haartsen en Paul Vesters, m.m.v. Frits Horsten, Het Groene Hart. Een Hollands cultuurlandschap, 1997.

Dam, K. van, E. Blok, R. Blijdenstijn, *De Utrechtse Buitenplaatsbiotoop Kenmerken en Ambities. Vecht, Stichtse Lustwarande, Langbroekerwetering,Laagte van Pijnenburg, Amersfoortseweg, Valleilandgoederen, Amelisweerden, Landgoed Linschoten en Kasteel De Haar*, SB4 / Provincie Utrecht, oktober 2014.

Dekker, C. (red.), *Geschiedenis van de provincie Utrecht, vanaf 1780*, Spectrum, 1997.

Dekker, C., *Afwatering en scheepvaart ten westen van de stad Utrecht tot de 14e eeuw*, 1990.

Doorn, C.J. van, *Langs de Linschoten, grepen uit de historische ontwikkeling van Dorp en Rivier,* z.j.

Eilander, D.A., J.L. Kloosterhuis en J.C. Pape, *Bodemkaart van Nederland, Toelichting bij kaartblad 31 Oost, Utrecht,* Stichting voor Bodemkartering, Wageningen, 1970.

Haartsen, A., *Het land van Woerden*, Gemeente Woerden, 2003.

Haartsen, A., *Ontgonnen Verleden, Regiobeschrijvingen provincie Utrecht*, Bureau Lantschap / Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, november 2009.

Haartsen, A., *Duizend jaar waterbeheer in de Stichtse Rijnlanden - Onderzoek naar de geschiedenis van het waterbeheer en de cultuurhistorische betekenis van kunstwerken, waterstaatsgebouwen, molens, gemalen en waterkeringen in het beheersgebied van Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden,* Lantschap, Haaften, 2008.

Haartsen, A., B. Olde Meierink, R. de Groot, J. Dam, *Cultuurhistorische waardenkaart van de gemeente Lopik*, Lantschapsstudies 148, 2017.

Harbers, P., Bodemkaart van Nederland, *Bodemkaart van Nederland, Toelichting bij kaartblad 38 Oost-Utrecht*, Stichting voor Bodemkartering, Wageningen, 1981.

Hendriks, L., J. van der Hoeve, *Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek, Lezen en analyseren van cultuurhistorisch erfgoed*, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Stichting Bouwhistorie Nederland, Vereniging Nederlandse Gemeenten, Atelier Rijksbouwmeester en Rijksgebouwendienst, Den Haag, april 2009.

Hendriks, L., R. van Immerseel, *Richtlijnen tuinhistorisch onderzoek, Voor waardestellingen van groen erfgoed*, 2012.

Ibelings, B., 'Scuren ende diepen, de strijd tegen de verlanding van de Hollandse IJssel als gevolg van de afdamming in 1285, tot circa 1550', in: *Tijdschrift voor Waterstaatsgechiedenis,* 10 (2001; webversie 2006).

Janssen, H.L., J.M.M. Kylstra-Wielinga & B. Olde Meijerink (red), *1000 jaar kastelen in Nederland. Functie en vorm door de eeuwen heen*, 1996.

Kolman, C., B. Olde Meierink, R. Stenvert en M. Tholens, *Monumenten in Nederland - Utrecht,* Waanders Uitgevers/Rijksdienst voor de monumentenzorg, Zwolle/Zeist, 1996.

Landzaat, F.H. , L. Murk, *Steenbakkerijen te IJsselstein*, Historische Kring IJsselstein, 1987, p. 1-16.

Leeuw, K. de, Dekker, A., *Linten in de leegte,* ARCADIS, 2008.

Noordam, C.G.M., Het kasteel Linschoten, in: *Heemtijdinghen*, 30 (1994) 1, p. 6-9.

Olde Meierink, B., e.a. (red.), *Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht*, 1995.

Oldenburger-Ebbers C.S., A.M. Backer, E. Blok, *Gids voor de Nederlandse Tuin- en Landschapsarchitectuur, deel Oost en Midden, Gelderland en Utrecht*, Uitgeverij De Hef Publishers, Rotterdam, 1996.

Provincie Utrecht, OKRA Landschapsarchitecten, Adriaan Haartsen, Kees Volkers, *Kwaliteitsgids Utrechtse Landschappen, Koepelkatern, Waterlinies, Gebiedskatern Groene Hart, Gebiedskatern Rivierengebied*, juli 2011.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Provincie Utrecht - Dienst Ruimte en Groen, Monumenten Inventarisatie Project, diverse gemeentebeschrijvingen, 1991-1992.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *Cultuurhistorisch onderzoek in de vormgeving van de ruimtelijke ordening, Aanwijzingen en aanbevelingen*, Amersfoort, 2013.

Schaik, J.W.C. van, Wulvenhorst, in: *Heemtijdinghen*, 30 (1994) 1, p. 1-5.

Stichting Oud Montfoort, *De Stad Montfoort, Verzamelalbum Jumbo Aarnoudse-Montfoort*, 2020.

Stoppelenburg, N., *IJsselveere, bewoning en vestingwerken (Oudewater)*, 2010.

Storm van Leeuwen, J.A., De afwatering van de Bijleveldse landen in de late middeleeuwen (II), in: *Heemtijdinghen*, 31 (september 1995) 3, p. 49-72.

Utrechtse Stichting voor het Industrieel Erfgoed, *Lijst industrieel erfgoed per gemeente - Montfoort,* juli 2016.

Vervloet, J. A. J., *Inleiding tot de historische geografie van de Nederlandse cultuurlandschappen*, 1984.

Will, Chris, *Sterk water: de Nieuwe Hollandse Waterlinie*, Uitgeverij Matrijs, Utrecht, 2002.

Woud, Auke van der, *Een nieuwe wereld, het ontstaan van het moderne Nederland*, 2007.

Websites

bagviewer.pdok.nl
maps.google.nl
maps.live.nl
nimh-beeldbank.defensie.nl
parallel.co.uk/netherlands/#17.35/52.067784/4.905511/0/40
webkaart.provincie-utrecht.nl
www.ahn.nl
www.archieven.nl
www.bodemdata.nl
www.buitenplaatseninnederland.nl
www.cultureelerfgoed.nl
www.dbng.nl
www.forten.info
www.gahetna.nl
www.hetutrechtsarchief.nl
www.hisgis.nl
www.kastelenbeeldbank.nl
www.kasteleninutrecht.eu
www.kasteleninnederland.nl
www.kb.nl
www.linschoten.nu
www.molendatabase.org
www.montfoort.nl
www.oudehollandsewaterlinie.nl
www.pdok.nl
www.provincie-utrecht.nl
www.reliwiki.nl
www.rhcrijnstreek.nl
www.rijkswaterstaat.nl
www.rijnland.net
www.sabine.nu
www.topotijdreis.nl
www.usine-utrecht.nl
www.utrechtsebuitenplaatsen.nl
www.wegenwiki.nl
www.wikipedia.nl
www.wildernis.eu/chart-room
www.wur.nl

Gebruikte Historische afbeeldingen

- Vingboons, Justus en Davidt, *Hooghe Heymraedtschap van den Lande van Woerden,* 1747-1763 (RHCR, H094-3010)
- Hattinga, D.W.C., *Generaale land-kaarte van den Loopicker-waard, gemeeten ao. 1771* (RHCR, H-67-1022)
- Ketelaar, P.A., *Kaarte van een Gedeelte vande Provintie van Holland*, 1769-1772 (NA)
- Kadaster 1832 (www.hisgis.nl/RCE)
- Veldminuutbladen ca. 1840-1860 (www.watwaswaar.nl/NA)
- Topografische kaarten ca. 1870-ca. 2000 (www.watwaswaar.nl; www.topotijdreis.nl)
- Luchtfoto ca. 1950 (webkaart.provincie-utrecht.nl/PU)
- Overige historische afbeeldingen zijn gevonden bij onderstaande (archief)instanties.

Instanties (archieven)

Nationaal Archief (NA)
Regionaal Historisch Centrum Rijnstreek en Lopikerwaard (RHCR)
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE)
Provincie Utrecht (PU)
Het Utrechts Archief (HUA)

BIJLAGE 1

Samenstelling project- en klankbordgroep

H. van den Burg	Gemeente Montfoort
M. Visser	Gemeente Montfoort
D. Daniëls	Vereniging Oud Linschoten
W. Raven	Vereniging Oud Linschoten
P. Versloot	St Hollandse Historische Vereniging
K. Bazuine	Stichting Oud Montfoort
P. Gruters	Stichting Behoud Monumenten
G. Rozendaal	Stichting Hugo Kotestein
D. de Goederen	Stichting Hugo Kotestein
B. Zaadstra	Vereniging Oud Linschoten
E. Blok	SB4
K. van Dam	SB4
J. Valentijn	SB4
P. Boer	ARCX
J. Vromen	ARCX
H. Vervoort	Nieuwland Geo-informatie
E. Zanstra	Nieuwland Geo-informatie

BIJLAGE 2
OVERZICHT RIJKSMONUMENTEN

Mon.nr.	Straatnaam	Hnr.	Plaats	Type
20089	Achthoven Oost	3	Achthoven-O	Dwarshuisboerderij
25942	Blindeweg	6	LINSCHOTEN	Dwarshuisboerderij
25943	Dorpstraat	9	LINSCHOTEN	Langhuisboerderij
25944	Dorpstraat	25	LINSCHOTEN	woning
25945	Dorpstraat =Vaartkade ZZ 2	27	LINSCHOTEN	woning
25946	Dorpstraat	29	LINSCHOTEN	woning
25947	Dorpstraat	31	LINSCHOTEN	woning
25948	Dorpstraat	33	LINSCHOTEN	woning
25949	Dorpstraat	35	LINSCHOTEN	woning
25950	Dorpstraat	37	LINSCHOTEN	woning
25951	Dorpstraat	39	LINSCHOTEN	woning
25952	Dorpstraat	53	LINSCHOTEN	woning
25953	Dorpstraat	73	LINSCHOTEN	woning
25954	Dorpstraat	4	LINSCHOTEN	woning
25955	Dorpstraat	8	LINSCHOTEN	woning
25956	Dorpstraat	10	LINSCHOTEN	woning
25957	Dorpstraat	12	LINSCHOTEN	woning
25958	Dorpstraat	14	LINSCHOTEN	woning
25959	Dorpstraat	16	LINSCHOTEN	woning
25960	Dorpstraat	20	LINSCHOTEN	woning
25961	Dorpstraat	22	LINSCHOTEN	woning
25962	Dorpstraat	24	LINSCHOTEN	woning
25963	Dorpstraat	28	LINSCHOTEN	woning
25964	Dorpstraat	30	LINSCHOTEN	woning
25965	Dorpstraat	32-34	LINSCHOTEN	café/restaurant (oud raadhuis)
25967	Engherzandweg	11	LINSCHOTEN	woning
25968	Haardijk	10	LINSCHOTEN	Langhuisboerderij
25969	Kerkplein	1	LINSCHOTEN	N.H. kerk
25971	Korte Linschoten OZ	9	LINSCHOTEN	Langhuisboerderij
25972	Korte Linschoten OZ	13	LINSCHOTEN	Langhuisboerderij
25973	Korte Linschoten OZ	18	LINSCHOTEN	Dwarshuisboerderij
25975	Liefhovendijk	2	LINSCHOTEN	Dwarshuisboerderij
25977	Nieuwe Zandweg	20	LINSCHOTEN	agrarisch
25978	Nieuwe Zandweg	14	LINSCHOTEN	woning (vm. tolhuisje)
25979	Noord Linschoterdijk	2	LINSCHOTEN	Langhuisboerderij
25983	Noord Linschoterdijk	26	LINSCHOTEN	Langhuisboerderij
25984	Raadhuisstraat	bij 18	LINSCHOTEN	Tuinkoepel
25985	M A Reinaldaweg	22	LINSCHOTEN	Langhuisboerderij

Mon.nr.	Straatnaam	Hnr.	Plaats	Type
25986	M A Reinaldaweg	26	LINSCHOTEN	Langhuisboerderij
25987	M A Reinaldaweg	19-21	LINSCHOTEN	agrarisch
25988	M A Reinaldaweg	47	LINSCHOTEN	Langhuisboerderij
25990	Dorpstraat	51	LINSCHOTEN	gemetselde slangen-muur
25991	Achthoven West	31	Achthoven-W	Langhuisboerderij
25992	Achthoven West	10	Achthoven-W	Dwarshuisboerderij
30047	Heiliglevenstraat	4	MONTFOORT	Woning
30048	Hofstraat	3	MONTFOORT	religieus (comanderije)
30049	Hofstraat	7	MONTFOORT	Woning
30050	Hofstraat	8	MONTFOORT	woning
30051	Hoogstraat	7	MONTFOORT	woning
30052	Hoogstraat	31	MONTFOORT	woning
30053	Hoogstraat	6	MONTFOORT	woning
30054	Hoogstraat	28	MONTFOORT	woning
30055	Hoogstraat	30	MONTFOORT	woning
30056	Hoogstraat	36	MONTFOORT	Restaurant “Het Oude Stadhuis”
30057	Korte Kerkstraat	5	MONTFOORT	religieus N.H. KERKGEBOUW
30058	Korte Kerkstraat	8	MONTFOORT	religieus REHOBOTH
30059	Korte Kerkstraat	12	MONTFOORT	woning REHOBOTH
30060	Molenstraat	27	MONTFOORT	Molen
30061	Om ‘t Hof/Kasteelplein	2	MONTFOORT	Kasteel
30062	N.v.t.		MONTFOORT	restanten stadsmuur
30063	N.v.t.		MONTFOORT	restanten stadsmuur
30064	N.v.t.		MONTFOORT	restanten stadsmuur
30065	N.v.t.		MONTFOORT	restanten stadsmuur
30066	N.v.t.		MONTFOORT	restanten stadsmuur
356011	Heiliglevenstraat	1-Mar	MONTFOORT	Hoekpand
46781	Haardijk	12	LINSCHOTEN	Langhuisboerderij
508145	Noord Linschoterdijk	21	LINSCHOTEN	Hoofdgebouw
508147	Noord Linschoterdijk	bij 21	LINSCHOTEN	Historische park- en tuinaanleg
508148	Noord Linschoterdijk	bij 21	LINSCHOTEN	Oostelijk bouwhuis
508149	Noord Linschoterdijk	bij 21	LINSCHOTEN	Westelijk Bouwhuis
508150	Noord Linschoterdijk	bij 21	LINSCHOTEN	Toegangshek
508151	Noord Linschoterdijk	bij 21	LINSCHOTEN	Toegangsbrug
508152	Noord Linschoterdijk	21	LINSCHOTEN	Tuinmanswoning met schuurtje
508153	Noord Linschoterdijk	bij 21	LINSCHOTEN	Duiventoren
508154	Noord Linschoterdijk	bij 21	LINSCHOTEN	Timmerschuur
508155	Noord Linschoterdijk	bij 21	LINSCHOTEN	Bruggetje (Zocher)

Mon.nr.	Straatnaam	Hnr.	Plaats	Type
508156	Noord Linschoterdijk	bij 21	LINSCHOTEN	IJskelder
508157	Schapenlaan	1	LINSCHOTEN	woning
508158	Haardijk	15	LINSCHOTEN	woning
508159	Noord Linschoterdijk	11	LINSCHOTEN	Boerderij ‘De Elsehof’
508160	Noord Linschoterdijk	6	LINSCHOTEN	Boerderij ‘Parkzicht’
508161	Noord Linschoterdijk	bij 21	LINSCHOTEN	Keermuren (gracht)
508162	Noord Linschoterdijk	bij 21	LINSCHOTEN	Tuinmuur
512111	Haardijk	5	LINSCHOTEN	Langhuisboerderij ‘Haugesund’
512112	Haardijk	bij 5	LINSCHOTEN	Wagenschuur
512113	Julianalaan	bij 3	MONTFOORT	Trafohuisje
512114	Haardijk	7	LINSCHOTEN	Langhuisboerderij ‘Kopervik’
512115	Om ‘t Wedde/Pastoor Spaanplein	2	MONTFOORT	religieus Kath. KERKGEBOUW

BIJLAGE 3
OVERZICHT GEMEENTELIJKE MONUMENTEN

Mon. Nr.	Straat	Hnr.	Postcode	Plaats	Soort Gem. monument	aanwijzing
200601	Havenstraat	15	3417 EM	Montfoort	Stadspand	30-05-2006
200602	Havenstraat	17	3417 EM	Montfoort	Stadspand	30-05-2006
200603	Nieuwe Zandweg	12	3461 AH	Linschoten	Kerk	5-12-2006
200701	Hoogstraat	53	3417 HD	Montfoort	Herenhuis	13-03-2007
200702	Hoogstraat	80	3417 HB	Montfoort	Pastorie	13-03-2007
200801	Hofstraat	9	3417 HZ	Montfoort	Pastoriewoning	2-01-2008
200802	Doeldijk	10	3417 XD	Montfoort	Villa	19-02-2008
200803	Achthoven-west	5	3417 BW	Montfoort	Boerderij	9-09-2008
200804	M.A. Reinaldaweg	81	3417 AJ	Montfoort	Boerderij	9-09-2008
200805	Willeskop	90	3417 ME	Montfoort	Steenoven en Bazenwoning	7-10-2008
200806	Hoogstraat	17-19	3417 HA	Montfoort	Stadspand	9-12-2008
200807	Heeswijk	110	3417 GS	Montfoort	Boerderij	16-12-2008
200901	Hoogstraat	22	3417 HC	Montfoort	Stadspand	13-01-2009
200902	Hofdijk	63	3417 XE	Montfoort	Villa	7-07-2009
201001	Nieuwe Zandweg	12	3461 AH	Linschoten	Begraafplaats	8-06-2010
201002	Waardsedijk	1-1A	3417 NA	Montfoort	Boerderij	6-07-2010
201003	Heeswijk	79-81	3417 GP	Montfoort	Gemaal "Heeswijk"	9-11-2010
201101	Lieve Vrouwegracht	31	3417 HM	Montfoort	Herenhuis	1-02-2011
201201	IJsselplein ong.			Montfoort	Schutsluis	19-6-2012
201301	Liefhovendijk	2	3461 EX	Linschoten	timmermanswerkplaats	15-10-2013
201401	Achthoven-Oost	17	3417 PC	Montfoort	Boerderij	11-03-2014
201402	Molenstraat			Montfoort	overblijfselen stadsmuur	28-10-2014
201403	Willeskop	5	3417 MA	Montfoort	Langhuisboerderij	25-11-2014
201501	Willeskop	68	3417 ME	Montfoort	Villa eigenaar steenfabriek	21-07-2015
201601	nabij Slotlaan			Montfoort	Mariakapel	24-05-2016
201701	Haardijk	20-21	3461 AB	Linschoten	2^1-kap arbeiderswoningen	9-05-2017

BIJLAGE 4
SAMENSTELLING GIS-KAART

Kaarten zijn door de gemeente of andere gebruikers zelf samen te stellen, op basis van de attributen. Hieronder een overzicht van mogelijke selecties en toevoeging van externe kaartlagen.

1. Andere, externe GIS-bestanden, ter referentie:

- Stads- en dorpsgezichten (RCE, vlakken, https://www.nationaalgeoregister.nl/geonetwork/srv/dut/catalog.search#/metadata/4e2ef670-cddd-11dd-ad8b-0800200c9a66)

- Complex Historische Buitenplaatsen (RCE, vlakken, https://www.nationaalgeoregister.nl/geonetwork/srv/dut/catalog.search#/metadata/bd50d623-6cf6-4853-a8c4-3c3dcb720326)

- Archeologische monumenten (RCE, https://www.nationaalgeoregister.nl/geonetwork/srv/dut/catalog.search#/metadata/dfe5b146-354f-4bc7-99b1-6713817afac9)

- Kleine Landschappelijke elementen (Prov. Utrecht, lijnen, https://www.nationaalgeoregister.nl/geonetwork/srv/dut/catalog.search#/metadata/4117da90-9334-454b-8148-2482754ff644; punten, https://www.nationaalgeoregister.nl/geonetwork/srv/dut/catalog.search#/metadata/6e2ac9b1-938c-4f99-a44e-95bcef2137de; vlakken, https://www.nationaalgeoregister.nl/geonetwork/srv/dut/catalog.search#/metadata/4854477f-8e5a-4e36-8bd4-8c8dfffaae44)

- Waardevolle bomen/houtopstanden Gemeente Montfoort (Gemeente Montfoort, punten)

- Rijksmonumenten (RCE, punten en vlakken, https://www.nationaalgeoregister.nl/geonetwork/srv/dut/catalog.search#/metadata/eedd39d6-b427-4e11-90fd-f5054241c3a7)

- Objecten Monumenten Inventarisatie Project (MIP) (RCE, punten, https://www.nationaalgeoregister.nl/geonetwork/srv/dut/catalog.search#/metadata/b18a0c7c-1120-414a-b023-68629c8a1da5; Provincie Utrecht, punten, https://www.nationaalgeoregister.nl/geonetwork/srv/dut/catalog.search#/metadata/e6078748-bdf2-481a-a5b1-867bd8e178f8)

2. Vanuit GIS-bestanden van de Cultuurhistorische Waardenkaart:

- Periode (indeling in tijdsperioden): kaart op basis van de kolom ‘Bouwperiode’
- Thema (indeling in 9 erfgoed-thema’s): kaart op basis van de kolom ‘Thema’
- Status (juridische/monumentenstatus): kaart op basis van de kolom ‘Status’
- Waarden (driedeling in hoog-midden-laag): kaart op basis van de kolom ‘Waarde’

Suggestie kleurgebruik legenda waarden: hoog: blauw, midden: groen, laag: geel, overig: grijs

SB4

Specialisten in Groen Erfgoed

ARCX

monumentenzorg en cultuurhistorie

Nieuwland Geo-Informatie